

תורת הבטחון

הגדה של פסח

הסיבה בליל הסדר

שאינו לו שום דאגות כלל. וזהו ההרגשה של מי שמיסב, הרי הוא במצב של "מנוחת הנפש". ובאמת זהו התכלית בכל ליל הסדר, להתחזק בעיקרי יסודות האמונה בהש"ת, ולבא לידי ההכרה ש"אינו עוד מלבדו", ולבטוח באמת בהש"ת.

ונראה להוסיף עוד, דענין של הסיבה - הוא לסמוך על צד שמאל. והנה החובת הלבבות כתב שאחד מן הלשוניות של בטחון הוא "סמיכה", והיינו לסמוך על הקב"ה, שהוא יעשה הטוב והנכון בענין אשר בוטח עליו (לשון הסודות הלבויות פ"ב). וא"כ י"ל, דזהו ענין של הסיבה - שמורה שאנו סומכין על הש"ת. שלשון "סמיכה" הוא מלשון 'סמוך' דהיינו 'קריבות' שתסמוך עצמך ותתקרב אל הדבר. והוא הענין של בטחון, לסמוך על הקב"ה ולהתקרב אליו, ולהיות דבוק בו בכל לבבו, בכל נפשו ובכל מאודו, כי זה תכלית הבטחון - כמו שמבואר בדברי המשך חכמה (דברים י, ט), ע"ש.

ד' כוסות

הנה המקור לחובת ד' כוסות, איתא במדרש (שמות רבה, פרשה ו, ד) שהם כנגד ד' לשונות של גאולה. וז"ל: **"ארבע גאולות יש כאן, והוצאתי, והצילתי, וגאלתי, ולקחתי, כנגד ארבע גזירות שגזר עליהן פרעה, וכנגדן תקנו חכמים ד' כוסות בליל הפסח, לקיים מה שנאמר (מלכים קטו, יג): כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא", ע"כ.**

והק' המרדכי (פסחים רמז מ"ב) דא"כ מדוע אינו יכול לקיים החיוב בד' מצות, שגם הם יכולין להיות כנגד הד' לשונות של גאולה, ומדוע תקנו חז"ל דוקא ע"ד' כוסות.

ותי' החתם סופר (פסחים טז) "ולא זכיתי להבין זה, דאטו תקנו חז"ל לאכול ולשתות. **אלא נגד ד' לשונות תיקנו ד' שבחים, והואיל וקי"ל** (כ"פ כ"ד מנצחין) **אין אומרים שירה אלא על היין, ומשור"ה קידוש והבדלה וברכת המזון ואירוסין ונישואין כולם תקנו על היין, ה"נ ד' שבחים אלו בעו ד' כוסות. ובדין הוא דהוה בעי למיתני "ולא יפחות אדם מד' שבחים" שהם העיקר והכוסות טפילה להם, אלא משום דהכא עסיק ובא בעני שיתן לו הגבאי או ימכור מלבושו על כן תלה משנתניו בכוסות, עכ"ל. הרי מבואר מדבריו, שעיקר היסוד בד' כוסות אינו רק השתיה בלבד, רק עיקר התכלית של הכוס הוא לומר השירה, ושירה נאמרת רק על היין, וע"כ תקנו חז"ל דוקא ד' כוסות, ולא ד' מצות.**

ובאמת, כן מצינו מפורש בדברי הירושלמי (טז) שד' לשונות של גאולה הם כנגד הד' גאולות וז"ל: "מניין לארבעה כוסות רבי יוחנן בשם ר' בנייה **כנגד ארבע גאולות** לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם וגו' ולקחתי אתכם לי לעם וגו' והוצאתי, והצילתי,

תנן במתני' (פסחים טז, טז): **"ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך. אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב", ע"כ.** וביארו המפרשים שהטעם לחובת הסיבה, היינו משום שהסיבה מורה על החירות, שהסיבה הוא דרך של בני חורין. וכדאיתא בירושלמי (טז): **"אמר ר' לוי לפי שדרך עבדים להיות אוכלין מעומד, וכאן להיות אוכלין מסובין, להודיע שיצאו מעבדות לחירות", ע"כ.**

וכן האריך הרמב"ם (פ"א מהל' שמן ומנחה הל' ר"ג): **"בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנאמר: "ואותנו הוציא משם וגו'", ועל דבר זה צוה הקדוש ברוך הוא בתורה "זכרת כי עבד היית", כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדת, לפיכך כשועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מיסב דרך חירות", עכ"ל.**

הרי מבואר, שיסוד טעם חיוב הסיבה, היינו משום שחייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, לפיכך צריך לאכול ולשתות בהסיבה, שזהו דרך חירות. והוסיף על זה המאירי (טז) וז"ל, **"ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ר"ל שלא יאכל אלא בהסבה דרך חירות, כדי שירמוז בה סימן לחירות וגאולה, ויתעורר לשבח מי שגמלנו טובה בגאולה וחירות משעבוד קשה ומגונה", עכ"ל.** הרי שתכלית מצות הסיבה הוא שיתעורר לשבח הש"ת על כל הטובה שגמלנו, והוציאנו ממצרים מבית עבדים.

ומצינו מקור לחובת הסיבה בדברי המדרש (שמות רבה כ, ט): **"ויסב אלהים - מאן אמרו חכמים אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב", ע"כ.** וביאר ההפלאה (פנים יפות שמות יג, יז) דברי המדרש וז"ל, **"יש לפרש מה שאמר במדרש, מפני שכבר כתבנו בפרשת בא בפסוק הוא הלילה הזה שמורים לכל בני ישראל לדורותם, שבכל ליל פסח מתגלה האור הגדול שהיה במצרים אם האדם מכין לבבו, ולפי הכנתו כן הוא מקבל הארתו, והוא הבטחון החזק שהיה להם במצרים ללכת בארץ לא זרועה, והוא ענין הסיבה שאפילו עני שבישראל יתחזק בטחונו אל ה', ויהיה שמח בדרך הסיבה המורה על החירות והרוחה מבלי חוסר כלל, כמו שהיה הבטחון חזק כשיצאו ממצרים לארץ לא זרועה", עכ"ל.**

מבואר מדבריו, שעיקר יסוד החיוב במצות הסיבה, מיוסד על מדת הבטחון, דמי שיש לו מדת הבטחון בהקב"ה, הרי הוא אינו דואג על כלום, והוא קאי תמיד ב"מנוחת הנפש". וידוע מה שכתב החובת הלבבות (שערי הצניעות, פיק ב) שמהותו של בטחון הוא "מנוחת הנפש",

וגאלתי, ולקחתי", ע"כ. [וכן מבואר בדברי המדרש הנ"ל]. הרי מפורש, שהד' לשונות אלו אינם רק לשונות של גאולה, אלא הם כנגד הד' גאולות, ועל כל גאולה וגאולה צריך הודאה בפני עצמה.

וכל זה מפורש להדיא בדברי המאירי (סע) וז"ל: "וארבע כוסות אלו תקנת חכמים, אחד לקידוש, ואחד להגדה, ואחד לברכת המזון, ואחד לגמור את ההלל. ואמרו בבראשית רבה ארבע כוסות אלו כנגד ארבע גאולות והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, **והענין לומר שכל אחת גאולה בפני עצמה. הראשון - גאולת השעבוד**, והוא והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, ר"ל אותן העבודות הקשות שהיו משתעבדים בהם. **וגאולה שניה - והצלתי אתכם מעבודתם**, ר"ל מכל שיעבוד אף משיעבוד הרגיל בכל מלכות, והוא שיעבוד מסים וארנוניות וכיוצא בהם. **והשלישית - וגאלתי אתכם בזרוע נטויה**, כלומר שאף בשאר הגאולות אפשר להיותם עומדים ביניהם בשפלות ובבזוי, אלא שהכה בשונאיהם ועשאהם אדונים, וזהו זרוע נטויה. **הרביעית - שלקחם לו לעם קדוש ונתן לנו את תורתו**, והוא תכלית הכל, ועליו נאמר ולקחתי", עכ"ל. הרי להדיא שהיה ד' חלקי גאולה, ועל כל חלק וחלק בפני עצמו צריכין להודות.

[הגר"א (סא למנא עניא) ומהרש"א (ברכות נד, ג) ביארו באופן אחר, שד' כוסות הם כנגד הד' שצריכין להודות, וכלל ישראל כשיצאו ממצרים היו חייבים להודות על כל הד' שצריכין להודות, עיי"ש באריכות דבריהם. ומ"מ מבואר כנ"ל, שהיה ד' חיובים של הודאה להשי"ת, וכל כוס הוא חיוב בפני"ע.]

ויש להוסיף ולבאר הטעם מדוע אין אומרים שירה אלא על היין, משום שייך משמח לבב אנוש (עי' בגמ' ברכות לה, ב). ומטעם זה אין אומרים שירה אלא על היין, דשירה נאמרת רק מתוך שמחה, כדאיתא בגמ' (פסחים קז, ב): "לדוד מזמור [רשב"ם: משמע תחלה היה לדוד רוח הקודש ואח"כ מזמור] - מלמד ששרתה עליו שכינה ואחר כך אמר שירה. מזמור לדוד [משמע מתוך המזמור באה שכינה לדוד] - **מלמד שאמר שירה ואחר כך שרתה עליו שכינה. ללמד שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות, ולא מתוך עצבות, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר שמחה של מצוה**", ע"כ.

אולם יש להעיר, מה הטעם שחובת שירה הוא אך ורק באופן של שמחה, הרי אפילו אם אין האדם בשמחה ג"כ שייך לומר שירה, אה"נ כשאמר דוד המלך שירה שרתה עליו השכינה, אבל מי שאינו בשמחה מדוע אינו יכול לומר שירה?

ויש לבאר ענין זה על פי דברי הכתב סופר, שכתב לבאר מה שאמרו חז"ל: "אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה". וז"ל, "וצריך להבין למה לא, וכי כאיש אל שיקזב וימאס במי שפניו זועפות ולבו בקרבו נשבר שמתרחק ממנו, הלא ה' ישכון את דכא ושפל רוח. אלא הוא הדבר אשר דברנו במקום אחר, **כי מי שהוא בשלימות אמונת אומן כי הכל מהשי"ת ומאתו לא תצא הרעות, לא יכאב לבו ולא**

תתבלבל מחשבתו אם יחלה או אם יבואו עליו אחד מן המקרים לא טובים לפי שעה וראות עין אדם, ומי שדואג כואב ונאנח ומצטער, חסרון אמונה והבטחון הוא, ואיש כזה אין ראוי שתשרה עליו שכינה כי חסרון השלימות הוא. ויפה אמרו אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, מי ששמח לבו ובטוח בה' כי לטב עביד אע"פ שאינו רואה איך ומה", עכ"ל.

וא"כ י"ל, דמי שאינו בשמחה הרי לית ליה אמונה ובטחון, וא"כ לא יתכן שיאמר שירה כראוי, שמהותה של שירה הוא שלימות מדת הבטחון בהשי"ת, כמו שכתב הגר"א (מונח נסידור הגר"א סעמ"ע נדרים י"ח) בביאור הקרא "ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי", כי "שלימות הבטחון הוא כאשר ימצא בשלש זמנים אלו: א] כאשר הוא בעת צרה אליו ישא את נפשו. ב] כאשר יבא לו הישועה לא יבקש ישועה מבני אדם רק מאת ה'. ג] כאשר יושע לו ה', ביום ההוא ישיר לה' ולא ישכח ישועתו, אז הוא הבטחון בשלימות בלב ולב. לכן אמר ואני ביום צרתי בה' בטחתי ולא בזולתו, גם ביום ישועתי יגל לבי בישועתך כי לא בקשתי מזולתו, אשירה לה', כאשר תושיע לי זרועו וירום ימיני אשירה לו כי גמל עלי", עכ"ד.

[ונראה דיש להוסיף על דברי הגר"א, דמצינו ג' פעמים בהלל - "ובשם ה' אקרא", והם כנגד שלש זמנים הללו. א] "צרה ויגון אמצא - ובשם ה' אקרא". ב] "כוס ישועות אשא - ובשם ה' אקרא". ג] "לך אזבח זבח תודה - ובשם ה' אקרא". הרי זהו ממש כדבריו, דשלימות הבטחון הוא רק בג' זמנים אלו. בשעת הצרה, כשתבא הישועה, וגם להלל אחר הישועה. ובכל הזמנים אלו - "בשם ה' אקרא".]

ומבואר מדברי הגר"א ששלימות הבטחון בהשי"ת, הוא להכיר הטוב אחר שזכה לישועה, והיינו ע"י אמירת שירה על הישועה. והביאור בדבריו, דמי שאומר שירה, זהו הדרגה הגבוהה במדת האמונה והבטחון, שמכיר באמת שהישועה באה אך ורק מאת השי"ת (ועי' לקמן נמש"כ סה"ל נביאור דברי הגר"א). א"כ מובן היטב מ"ט אין אומרים שירה רק מתוך שמחה, דמי שאינו בשמחה, הרי לית ליה אמונה ובטחון בהשי"ת, ואינו יכול לשיר באמת להשי"ת על הישועה. ומובן ג"כ היטב הטעם שאין אומרים שירה אלא על היין - שייך ישמח לבב אנוש! ונמצא, דזהו יסוד בחובת ד' כוסות, שזהו האופן לומר שירה על כל הניסים שנעשו לנו במצרים. ולא שייך לקיים אמירת שירה רק עם שמחה רבה, שהשמחה מורה שמאמין באמונה שלימה, ובוטח בהשי"ת.

קדש

איתא בפסחים (קז, ג): "אמר רב אחא בר יעקב: וצריך שיזכיר יציאת מצרים בקידוש היום. כתיב הכא למען תזכר את יום [צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך] וכתוב התם זכור את יום השבת לקדשו", ע"כ. הרי, דיש חיוב להזכיר 'יציאת מצרים' במצות קידוש, שהוקש זכירת יציאת מצרים לזכירת שבת. ודברי הגמ' תמוהים, דבשלמא להזכיר יציאת מצרים בקידוש בחג הפסח - מובן, שזהו חובת הלילה

לספר ביציאת מצרים, אבל מדוע יש חובה בכל שבת ושבת להזכיר יציאת מצרים?

וכן יש להקשות על דברי הרמב"ם (הל' מו"מ פ"ו, הל' 6) שכתב לבאר חובת סיפור יציאת מצרים בליל פסח וז"ל, **"מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן, שנאמר: זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר: זכור את יום השבת"**, עכ"ל. הרי מבואר בדברי הרמב"ם, שהחובה בליל פסח לספר ביציאת מצרים - דומה לחובת זכירת יום השבת, כמו שנאמר זכור את יום השבת לקדשו. ודבריו תמוהים מאוד, דמה שייך זכירת שבת למצות סיפור יציאת מצרים?

ונראה לבאר הדמיון בין זכירת שבת, לזכירת יציאת מצרים. דהנה עיקר יסוד חובת שמירת שבת מיוסד על יסוד האמונה בהש"ת, שהשומר שבת הרי הוא מודה שהש"ת ברא את העולם בששת ימים ונח ביום השביעי. וכבר הקשו המפרשים על מה דכתיב (שמות 31: 17): **"אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים"**, דמדוע כתיב: **"אשר הוצאתיך מארץ מצרים"**, ולא כתיב: **"אשר בראתי שמים וארץ"**? ותירצו המפרשים, דאפילו הכופרים והאפיקורסים מודים שהקב"ה ברא את העולם, רק שהם מאמינים שהעולם נהוג על פי דרך הטבע, ובשליטת המזלות, וכדומה. ואינו נהוג בשליטתו והשגחתו של הש"ת. ועל זה נאמר: **"אשר הוצאתיך מארץ מצרים"** - ר"ל, דמעיקרי האמונה הוא להאמין בהשגחה פרטית, שהעולם נהוג לגמרי בהשגחת הקב"ה, והוא השליט על כל הבריאה, ואינו נהוג כלל על פי דרך הטבע, ואין שום כח לכוחות הטבע. וזה נתגלה ביציאת מצרים, שהקב"ה גילה השגחתו לעיני כל, שאין שום טבע בעולם, והש"ת הוא המנהיג את כל עניני הטבע, וברצונו הוא **"כל יכול"** לשנות את הטבע כרצונו.

וידועים דברי הרמב"ן (סוף פרשת 63) שהאריך בענין זה וז"ל: **"ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם"**, עכ"ל. ועי"ש בכל דבריו. הרי שכל הנסים שעשה הש"ת במצרים, היו לתכלית זו, להורות שאין שום טבע כלל, וכל העולם נהוג כולו בהשגחתו, ואין שום כח אחר.

וכל זה איכלל בכלל העיקר הראשון שאנו מאמינים - **"שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומהניג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים"**. הרי, לא די להאמין רק שהש"ת ברא את העולם, אלא החובה להאמין גם שהוא המנהיג את העולם, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים - ואין שום כח אחר שיכול לעשות כלום. לא כח הטבע, לא כח המזלות, ואין לאף בן אדם כח לעשות שום דבר, רק הכל הוא בהשגחת הש"ת, וכל זה נתגלה לנו ביציאת מצרים כנ"ל.

וא"כ י"ל, דלפי זה מובן היטב מדוע חייב להזכיר יציאת מצרים בקידוש. דשבת קודש מיוסד על עיקר יסוד האמונה שהש"ת ברא את העולם, אבל מ"מ לא די להאמין שהש"ת ברא את העולם, שכל

זמן שאינו מאמין שהוא עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, אינו מאמין לגמרי בעיקרי האמונה. וע"כ מטעם זה, אנו מזכירין יציאת מצרים בקידוש בכל שבת ושבת, להורות על האמונה שאנו מאמינים בהשגחת הש"ת, שנתגלה לנו ביציאת מצרים. ומובן דברי הרמב"ם שזכירת שבת, וזכירת יציאת מצרים, שניהם מורים על האמונה בהש"ת, ורק ע"י שניהם, נחשב מאמין לגמרי בהש"ת.

ורחץ

איתא בספרים הקדושים ש'ורחץ' הוא מלשון 'רחיצנא' שהוא לשון של בטחון, כמו שאנו אומרים (בגין שמיא): **"ביה אנא רחין"** [בהש"ת אנו בוטחים]. וכוונת "ורחץ" - דאנו צריכין לרחוץ הידים, ר"ל דקודם התחלת ליל הסדר, צריך לקבוע בלבנו, ש"אין עוד מלבדו", ואין שום כח אחר בעולם, רק הכל הוא בהשגחת הקב"ה, ואנו מאמינים באמונה שלימה, שהבורא יתברך שמו, הוא בורא ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. וע"כ אנו מאמינים שאין שום כח להידים, וכל מה שנעשה ע"י מעשה ידי אדם, אינו משום שיש כח להידים, רק שזהו גזירת הש"ת.

כתיב (תהלים 139: 1): **"ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך ה'"**. וביארו המפרשים (מיוסד על דברי המדרש) שכוונת "נקיון כפי" - היינו שידיו נקיות מאיסור גזל. והכוונה הוא כנ"ל. ששורש השרשים בחטא של גזל מיוסד על חסרון אמונה ובטחון, שאילו היה מאמין באמונה שלימה בהש"ת, שהוא הזן ומפרנס לכל, לא היה עושה דברים אסורים להשיג פרנסתו. וע"כ מי שגזל, אינו אלא משום שהוא חסר בעיקר מדת האמונה והבטחון. וא"כ זהו כוונת הקרא, ארחץ - שהוא מלשון רחין, והוא לשון של בטחון. והיכן זה ניכר ונבחן? 'בנקיון כפי', היינו דמי שמאמין באמונה שלימה בהש"ת, אינו עוסק בדברים אסורים שסותרים עיקרי האמונה בהש"ת. ובאמת זהו כל עבודת ליל הסדר, לבא לידי ההכרה ש"אין עוד מלבדו", והוא הבורא ומנהיג לכל העולם כולו, ואין שום כח אחר, ובפרט למעשה ידי האדם.

ועי' במש"כ הרמח"ל בדרוש הקווי שהמקוה לה' [וקווי הוא בטחון] הוא ענין של טהרה וז"ל, **"המקוה אפילו נכנס בגהינום יוצא ממנו, שנאמר: 'וקווי ה' יחליפו כח יעלו אבר', יקו"ק מאיר עליו. וכמה מלאכים עליונים מעלים אותו המקוה וזה: 'אבר כנשרים' ומסתלקים עמו למעלה, ותקותו היא טהרתו. 'מקוה ישראל' ממש, כי הוא במדריגה עליונה שאין עושה בו פגם - 'אם חטאת מה תפעל', עכ"ל. הרי מבואר מדבריו ככל הנ"ל, שהאמונה והבטחון הוא מנקה את הידים - ביה אנא רחין!**

[ויש להוסיף עוד, דאפשר דזהו הטעם מדוע הדבר הראשון שאנו עושים בכל יום הוא נטילת ידים להעביר הרוח רעה. ואפשר דהרוח רעה על הידים היא האמונה שיש כח בהידים, לומר "כוחי ועוצם ידי", וע"כ בכל יום קודם כל, צריך האדם לידע שאין בידו שום כח, ומורה זה כשרוחץ את ידיו מכל הרעות שבעולם.]

הנה אחד מן הטעמים בכרפס כתב ברבינו מנוח (ה' תמ"ג ומה פ"ח ע"ג): **"ואנו נוהגין בכרפס זכר לכתונת הפסים שעשה יעקב אבינו ליוסף, אשר בסבתה נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים וכו'",** עכ"ל. הרי כרפס הוא זכר למה שאחי יוסף טבלו הכתונת פסים בדם, וע"י זה נתגלגלו הדברים עד שירדו למצרים.

והענין תמוה מאוד, דמהו הביאור בזה, אה"נ שזהו סיבת הגלות, שע"י הכתונת פסים נתגלגל הכל, עד שירדו אבותינו למצרים, מ"מ מדוע זה נוגע לליל הסדר, שזהו הדבר הראשון שאנו עושין?

ובעצה"ת נראה לבאר הענין, דהנה עיקר ירידת כלל ישראל לארץ מצרים היה ע"י שיוסף הורד שמה, משום שאחיו מכרו אותו שם, וע"י זה נתגלגל כל השתלשלות הדברים. והנה בענין הכתונת פסים כתב רש"י (בראשית לו, א) וז"ל, "פסים - לשון כלי מלת, כמו **כרפס** ותכלת", וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון. ומדרש אגדה על שם צרותיו שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים", עכ"ל. ודברי המדרש תמוהים מאוד, דמהו השייכות בין הכתונת שנתן לו אביו להצרות שנעשו לו בחייו, פוטיפר, סוחרים, ישמעאלים, ומדינים?

ונראה לבאר הענין, דהנה איתא בשבת (י, ע): "ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו - נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים", ע"כ. ומבואר מזה, שכל השתלשלות הדברים, שירדו אבותינו למצרים, היתה משום שע"י הכתונת פסים שנתן יעקב אבינו ליוסף, נתקנאו בו אחיו, וע"י זה נתגלגלו הדברים, עד שירדו למצרים. וא"כ הענין מובן היטב, דזה שהכתונת נקרא על שם צרותיו של יוסף הוא להורות, דאינו שום מקרה כלל וכלל, והכל הוא בגזרת הקב"ה. והסיבות שגלגל הקב"ה היו ע"י הכתונת פסים. והגם שנעשה ע"י בני אדם שיש להם בחירה, מ"מ הם אינם יכולין לעשות שום דבר אשר אינו בגזירת השי"ת.

וכן האריך הבית הלוי (ק' סגססו) וז"ל, **"וכן לא נאמר כי הכתונת פסים שעשה יעקב אבינו ליוסף יתר על אחיו גרמה הגלות לאבותינו, כי היה גזירה קדומה לזה בברית בין הבתרים, רק גזירת הגלות סיבבה שהיה הסיבה הלזו של הכתונת שעל ידה נתגלגל הגלות, ואם לא היה עושה לו הכתונת פסים היה נתקיים הגזירה ע"י סיבה אחרת, וכן בכל דבר המסובב, הנרצה לו יתבוך גורם שיזדמן להאדם הסיבה",** עכ"ל. [וע"ע במש"כ הרמב"ן (בראשית לו, טו) שכל הסיבות שסיבב הקב"ה הוא להודיע **"כי הגזרה אמת והחריצות שקר"**, ע"ש בכל דבריו]. הרי, דאפילו בעל בחירה לא יכול לעשות שום דבר אשר אינו בגזירת השי"ת.

ולפי זה י"ל, דזה הטעם שבתחילת ליל הסדר אנו מכריזין "כרפס", להורות על יסוד זה, שכל השתלשלות הדברים שירדו כלל ישראל לארץ מצרים היה כל כולו בהשגחת הקב"ה, וכמו שכתב רש"י

"דפסים הוא מלשון כרפס". והיינו קודם שאנו מספרים ביציאת מצרים, אנו אומרים, שעיקר התחלת השיעבוד, הוא אך ורק ע"י הקב"ה, ורק שאת השתלשלות הדברים הקב"ה סיבב ע"י הכתונת פסים, כנ"ל. וזהו הענין של טיבול ירק במי מלח, הוא סימן שטבלו הכתונת פסים בדם.

יהי

הנה המקור לדין זה שאנו חוצים את המצה, איתא בגמ' (פסחים קטו, ע): "אמר שמואל: לחם עני כתיב - מה עני דרכו בפרוסה אף כאן בפרוסה", ע"כ. וכ"כ האבודרהם וז"ל: "מפני מה נהגו לפרוס המצה קודם ההגדה? כדי שלא יאמר הא לחמא עניא אלא על מצה פרוסה, כדאמרינן (סג) מה דרכו של עני בפרוסה, אף כאן בפרוסה", עכ"ל.

ויש להעיר, מדוע דוקא באמצע הסדר אנו חוצים את המצה, הרי כל שאר הדברים שנצרכים לליל הסדר מוכנים הם כבר קודם הסדר. א"כ אם צריך מצה פרוסה משום שהוא "לחם עני", יפרוס אותה קודם הסדר?

ונראה ליישב זה בעצה"ת, דהנה יש כאן לימוד נפלא, דידוע דברי הזוהר שמצה הוא - "נהמא דמהימנותא" - "לחם של אמונה" (ע"י מש"כ לקמן בענין מ"ג). והמצה מורה על מדת הבטחון שהיה לכלל ישראל כשיצאו ממצרים. וידועים דברי חז"ל בענין גודל מדת הבטחון שהיה לכלל ישראל. דכתיב "וגם צדה לא עשו להם" (שמות יג, ג) וז"ל רבינו בחיי: **"הגיד הכתוב מעלתם של ישראל, כי האמינו בה' ובמשה עבדו, ולא אמרו איך נצא אל המדבר הגדול והנורא בלא צדה. והנה זה גודל מדת הבטחון,** ועל זה הקדוש ברוך הוא משבחם ע"י הנביא, הוא שאמר: זכרתי לך חסד נעוריק אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה", עכ"ל. וכ"כ הצ"ח (ד"ה מ"ג): **"מצה הוא אות על הבטחון והאמונה,** ומקרא כתוב זכרתי לך חסד וכו' **ואין לך בטחון גדול מזה שישים רבוא הגברים לבד מנשים וטף, יצאו למדבר בלא צידה ומזון, ולא אמרו מה נאכל למחר",** עכ"ל. הרי מבואר, שהמצה מורה על גודל מדת הבטחון שהיה לכלל ישראל, שיצאו ממצרים הגם שלא ידעו מהיכן יהיה להם מה לאכול. ובטחו בהשי"ת שיפרנסם.

וא"כ נראה לומר, דיח חילוק בין עני לעשיר. העשיר שיש לו פת בסלו יכול לסמוך ולבטוח על מה שיש לו חו"ש, ולא יבטח כלל בהשי"ת. אבל עני, שאין לו על מה לסמוך, הרי הוא מוכרח לסמוך ולבטוח רק על השי"ת שיפרנסו. א"כ י"ל, דזהו הטעם מדוע אנו חוצים המצה דוקא בתוך הסדר ולא קודם הסדר, שהוא להורות על מדת הבטחון, שהגם שיש לנו מצה שלימה, שהוא דרך עשירות, מ"מ אין אנו סומכין על מה שיש לנו, רק אנו עושין עצמינו ממש כמו עני, שצריך לסמוך אך ורק על אבינו שבשמים!

ומי שמרגיש שהוא כמו עני, ואין לו על מה לסמוך, השי"ת בודאי יפרנסו. וזהו מה דכתיב (ישעיהו ד, ג): **"ובה יחסו עניי עמו".** שעני אין לו על מה לבטוח, וע"כ הוא בוטח אך ורק על אבינו שבשמים. וזהו מה שמורים כשחוצים המצה לליל הסדר, שאפילו אם יש לנו על מה

לבטוח, מ"מ אין אנו סומכין על זה, רק אנו משימים עצמנו כעני ורש
שסומך ובוטח אך ורק על אבינו שבשמים.

מגיד

הקשו הראשונים, מדוע אין אנו מברכים על מצות עשה של
"סיפור יציאת מצרים", ואמאי שניא מצוה זו משאר מצוות? וכבר
דשו ביה רבים ליישב קו' זו. ובעזה"ת גם אני אענה חלקי ליישב
הקו'.

הנה החינוך כתב בביאור מצות סיפור יציאת מצרים (מנחה כ"ב) וז"ל,
"משרשי מצוה זו, מה שכתוב בקרבן הפסח. ואין מן התימה אם באו
לנו מצוות רבות על זה, מצוות עשה ומצוות לא תעשה, **כי הוא יסוד
גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו.** ועל כן אנו אומרים לעולם
בברכותינו ובתפלותינו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות
ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוק קדמון חפץ ויכול, פועל כל
הנמצאות אל היש שהם עליו, ובידו לשנותם אל היש שיחפון בכל
זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים ששינה טבעי העולם בשבילנו,
ועשה לנו אותות מחודשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל
כופר בחידוש העולם, ומקיים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי
השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כולם," עכ"ל.

הרי מבואר מדבריו, שעיקר התכלית במצות "סיפור יציאת
מצרים", הוא לקבוע בלב כל אחד ואחד, את עיקרי יסודות האמונה.
הגם שכל אחד ואחד, יודע כל הסיפור מה נעשה ביציאת מצרים, מ"מ
עדיין החובה מוטלת על כל אחד ואחד לספר ביציאת מצרים. והטעם
לזה, דכדי לקבוע בלבנו באמת עניני אמונה, לא די בידעה לחוד, רק
צריך תמיד לחזק ידיעה זו, וע"י זה יהיה נקבע בלבו של כל אחד
ואחד.

וידוע מה שהאריכו בספרים הקדושים על הקרא (תהלים קטו, י):
"האמתני כי אדבר", שהאופן לחזק אמונתנו בהשי"ת, היינו ע"י
הדיבור תמיד בעניני אמונה ובטחון בהשי"ת. שע"י זה, נוכל לחזק
עצמנו להיות מאמינים ובוטחים בהקב"ה באמת בלב שלם. כמ"ש
החובת הלבבות (שער משנן הגשם פ"ג משנן ט'): "**שמחשבת הנפש הולכת
אחר המאמר, ונמשכת אל הדבור**", עכ"ל. וזהו התכלית בליל הסדר,
שמצות סיפור יציאת מצרים, תכליתה היא לחזק עיקרי האמונה
והבטחון בהשי"ת.

ולפי זה מובן היטב מה שאמר בעל ההגדה: "ואפילו כולנו חכמים,
כולנו נבונים, כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת
מצרים. וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח", ע"כ.
וכפשוטו צ"ב, מדוע יש חיוב על החכמים ונבונים לספר ביציאת
מצרים, הרי הם יודעין כל מה שנעשה? ולפי מה שכ' מובן היטב,
שכל אחד ואחד צריך לחזק אמונתו בהשי"ת, ע"י קיום מצות סיפור
יציאת מצרים, ואפילו החכמים והנבונים, גם הם צריכין לחזק עצמם
תמיד. והתכלית בהסיפור אינו רק לידע מה שנעשה, רק תכלית
הסיפור הוא לחזק עיקרי האמונה בהשי"ת. ולפי זה, מובן הטעם

מדוע מי שמרבה לספר הוא משובח, שאיש כזה, שחזק באמונתו
בהשי"ת, הוא איש משובח בעניני עבודת השי"ת.

וא"כ לפי זה, שעיקר התכלית במצות "סיפור יציאת מצרים" הוא
לקבוע בלבנו האמונה בהשי"ת, א"כ י"ל דמשום הכי לא מברכים על
מצוה זו. דהנה הטעם מדוע מברכים קודם עשיית כל מצוה אמרו
המפרשים שהברכה הוא ההכנה קודם עשיית המצוה. דאיתא בגמ'
(פסחים י, ג) שכל המצוות מברכים עליהם קודם עשייתן. וביאר
הריטב"א (סע): "וכתב הרי"ט ז"ל וטעם זה שאמרו חז"ל **לברך על
המצוה עובר לעשייתן, כדי שיתקדש תחלה בברכה ויגלה ויודיע
שהוא עושה אותה מפני מצות השי"ת.** ועוד כי הברכות מעבודת
הנפש וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה שהיא עבודת הגוף",
עכ"ל. הרי מבואר מדברי הריטב"א שעיקר הטעם שמברכים על כל
מצוה קודם עשייתה, היינו משום שהוא ההכנה קודם העשייה, דרק
אחר שיתקדש עצמו ע"י הברכה, ויודיע שהוא עושה מצוה ה', אז ראוי
לו לעשות מעשה המצוה. וא"כ י"ל, דכשעוסק במצות סיפור יציאת
מצרים, שכל עיקר התכלית של המצוה הוא לקבוע בלבו של כל אחד
ואחד האמונה בהשי"ת, הרי הוא אינו צריך שום הכנה. שעיקר
המצוה יש בו את התכלית של הברכה, שע"י עסק במצוה זו הרי הוא
מודיע שעושה רצונו של השי"ת.

[וכעין זה כתב האבודרהם שאין מברכים על מצות ק"ש וז"ל,
"והטעם שאין מברכין בא"י אמ"ה אקב"ו על קריאת שמע כמו בשאר
מצוות מפני שענין הברכות כלם הוא לקבל עול מלכות שמים עלינו
כדאמר' בפרק כיצד מברכין (מ, ג) שכל ברכה שאין בה הזכרת השם
ומלכות אינה ברכה ופסוק שמע יש בו הזכרת השם וגם כן הוא נחשב
כמו מלכות כדאיתא בר"ה (ג, ג), והרי הוא חשוב כברכה", עכ"ל. וה"ה
הכא במצות סיפור יציאת מצרים, שהתכלית הוא לקבל עלינו
האמונה השלימה שהשי"ת הוא מלך על כל העולם, ג"כ אין צריך
לברך עליה ברכת המצות.]

רהצה

הנה מאחר שכ' לעיל (ורמק) שענין של רחיצת הידים הוא להורות
על מדת האמונה והבטחון בהשי"ת, נראה דזהו הטעם שרוחצים
הידיים קודם אכילה. דהנה כל השתדלות שהאדם עוסק בו, היא
בשביל להשיג פרנסתו, וכדי שיהא לו פרנסה, ויהיה לו מה יאכל.
וא"כ קודם שיושב האדם לאכול, צריך להתבונן בעיקרי יסודות
האמונה. שאפילו אם עסק והשיג פרנסתו, חס וחלילה אל יחשוב
שהשיג פרנסתו משום - "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה",
רק החובה על כל אחד ואחד להאמין, שכל פרנסתו הוא אך ורק מאת
השי"ת.

ובאמת זהו אחד מן הטעמים לחובת השתדלות, לעמוד בנסיון
זה. דהנה החובת הלבבות (שער המשנן פ"ג משנן ג) האריך לבאר דאחד מן
הטעמים שאדם חייב לעסוק ולהשתדל בעצמו עבור פרנסתו, הוא
לנסותו אם יעמוד בנסיון, בעסקו בהשתדלות. ובכלל הנסיון של עסק
בהשתדלות לצורך פרנסה, להאמין שהגם שבדרך הטבע כל מה

שמרויח בעסקיו, עולה לו כביכול מכח הסיבות אשר עסק בהן, מ"מ חייב כל אחד להאמין באמונה שלימה, שכל מה שעולה לו הוא כולו בהשגחת השי"ת, ואינו מכח דרכי הטבע, ואינו משום "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה", רק על כל דבר ודבר יש גבול מסויים אשר כבר נגזר מאת הבורא יתברך. ואפילו על כל מחשבה שחשב בעסק הפרנסה, כולו הוא מגזירת השי"ת, ואינו משום שבכחו לעשות כלום, כדאיתא בתרגום על הפסוק (דברים ט, יח): "וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנתן לך כח לעשות חיל" - **"ותדכר ית ה' אלהיך ארי הוא יחייב לך עיצא למקני נכסין"**, ע"ל. הרי שגם כל העצות בעסק הפרנסה הוא ג"כ אך ורק מאת השי"ת. וכן כל מחשבה שחשב לעסוק בפרנסתו והרויח מאותה מחשבה גם זה הוא אך ורק מאת השי"ת כמאמר במדרש (משלי טו, ב): "לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון" - **להודיעך שהכל מיד ה' לא מן האדם, לא מחשבת לב, ולא דבור לשון**, שנאמר ומה' מענה לשון, ע"כ. הרי מבואר דאין שום דבר בעולם שיכול האדם להחזיק טובה לעצמו עבורה, אפילו מחשבת הלב. וע"כ קודם האכילה, צריך לרחוץ הידים להאמין שכל מה שהשגנו הוא אך ורק מאת השי"ת, ולא משום "כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה".

מוציא

הנה המקור לחובת לחם משנה איתא בגמ' (בבבא מציעא פ"ג, טז ע"ב): "אמר רבי אבא: ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות. מאי טעמא - לחם משנה כתיב", ע"כ. וביאר הריטב"א (שם פ"ג, טז ע"ב) שטעם החיוב של לחם משנה, שזהו זכר למן שירד כפול בערב שבת. וכיון שכן, הוא הדין יש חיוב לחם משנה גם ביו"ט, שבערב יו"ט ג"כ המן ירד כפול.

והטעם שירד כפול בערב שבת, ולא היו לוקטים המן ביום השבת קודש, הוא משום דנאסר לעשות מלאכה בשי"ק. והטעם דאיכא איסור מלאכה בשבת, אמר הכתוב (שמות כ, ט"ז): "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך. **כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר במ וינח ביום השביעי**". ואיתא במכילתא (שם): "**מגיד הכתוב שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם, שלא ברא עולמו לששה ימים ולא נח בשביעי, וכל מי שמשמר את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם, שברא עולמו לששה ימים ונח בשביעי**, שנאמר (ישעיה מג, יג): ואתם עדי נאום ה' ואני אל", ע"כ. הרי מבואר ששמירת שבת הוא עדות על עיקרי האמונה בהשי"ת.

ואמרו חז"ל (שם): "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. וכי אפשר לו לאדם לעשות כל מלאכתו בששת ימים, **אלא שבות כאלו כל מלאכתך עשויה**", ע"כ. ביום השבת, אין לך לדאוג על כלום, ואינך צריך לעשות שום השתדלות שבעולם, משום דביום השבת, "כל מלאכתך עשויה", שהקב"ה הוא הזן ומפרנס, ומה שצריך האדם לעסוק בהשתדלות בימי החול הוא רק כדי לקיים מצות השי"ת [כמו שהאריך החובת הלבבות (שער הכניסה פ"ג)], וביום השבת פטור מלעסוק בהשתדלות להשיג פרנסתו, וזהו להורות שאין ההשתדלות מה שמפרנסו, רק הפרנסה הוא מאת השי"ת, והשי"ת יכול לפרנסו גם

בלי שום השתדלות. וע"כ ביום השבת, אין שום דאגה כלל ועיקר, רק "השלך על ה' יהבך" - "והוא יכלכלך"! וזהו יסוד לחם משנה, להורות, שאין הפרנסה מההשתדלות, רק הפרנסה הוא מאת השי"ת.

ונראה להוסיף עוד על זה, דהנה יש ראשונים דסברי דבליל פסח יש רק ב' מצות, ומברך ברכת המוציא על השלימה ועל הפרוסה, ונמצא דליכא ב' שלימים, וליכא קיום לחם משנה. אולם נראה, דמאחר שיסוד הטעם בחובת לחם משנה הוא לזכר המן שירד בערב שבת כפול, והטעם שירד כפול הוא משום דנאסר מלאכה בשבת, וטעם לאיסור מלאכה בשבת מיוסד על עיקרי האמונה בהשי"ת, א"כ י"ל דמצה שהוא "נהמא דמהימנותא" - "לחם של אמונה", וכ' לעיל (י"ק) שהמצה הפרוסה מורה על מדת הבטחון, משום הכי איכא קיום מצות 'לחם משנה' גם במצה פרוסה, שהוא ג"כ מיוסד על מדת הבטחון בהשי"ת.

מצה

ידועים דברי הזוהר (שמות דף קפ"ג, ע"ג) שמצה הוא "נהמא דמהימנותא" - "לחם של אמונה". ויש לבאר ענין זה על פי מה שאמר בעל ההגדה: "מצה זו שאנו אוכלים על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם, שנאמר: 'ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם', ע"כ.

הרי "מצה" מורה שכל דבר בהאי עלמא יש לו זמן וגבול מסויים, ובאותו רגע שגזר השי"ת שיצאו ממצרים - יצאו. ולא היה פנאי לבצקם להחמיץ. ועי' במש"כ החובת הלבבות (שער הכניסה פ"ג) וז"ל, "כי יש לכל ההיות שבעולם הזה מעצם ומקרה גבול ידוע ולא יוסיף ולא יגרע על מה שגזר הבורא ית' בכמותו ואיכותו וזמנו ומקומו, אין מרבה למה שגזר במעוטו, ולא ממעט ממה שגזר ברבותו, ולא מאחר למה שגזר להקדימו, ולא מקדים למה שגזר לאחרו", ע"ל. הרי, יסוד זה שלכל דבר יש זמן וגבול ידוע, הוא בכלל עיקרי יסודות האמונה. וא"כ מצה, שצריך לאפותה בזמן מצומצם מאוד, שלא תחמיץ, על שום שלא הספיק בצקם להחמיץ, הוא להורות על יסוד זה, שלכל דבר יש זמן בדיוק - וזהו מעיקרי האמונה בהשי"ת, להאמין שלכל דבר יש זמן וגבול ידוע.

ויש להוסיף דברי הספורנו עה"ק (בבבא מציעא פ"ג, טז ע"ב) "וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצהו מן הבור" וז"ל, "ויריצהו מן הבור - כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע כאמרו "כי קרובה ישועתי לבא", וכאמרו לו עמי שומע לי וכו' כמעט אויביהם אכניע. **וכן היה ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ וכו'.** וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים", ע"ל. הרי, שכך הוא דרכו של הקב"ה, כשהקב"ה מביא הישועה, הוא באופן של "ישועת ה' כהרף עין". והיינו, דבדרך הטבע, אין הישועות קורות ממש כהרף עין, רק לאט לאט במשך זמן צומחת הישועה. אבל הקב"ה שהוא למעלה מדרך הטבע, ורוצה להורות לנו שהוא המביא הישועה, ע"כ הישועה

היא למעלה מדרך הטבע - ממש כהרף עין. וע"כ המצה מורה על זה, שהיתה ישועת ה' ממש כהרף עין, ולא הספיק בצקן להחמיץ, ודו"ק.

וא"כ, אנו יכולין ללמוד לימוד מאת - "המצה", לכל הדורות, שכל אחד שנמצא במצב של צרה, אל לא להתייאש, רק יבטח בישועת ה', כי "ישועת ה' כהרף עין", אפילו אם אינו יכול להעלות על דעתו אופן לינצל מהצרה שנמצא בה, מ"מ השי"ת "כל יכול", וביכלתו לשנות כל מצב שהוא - "כהרף עין"!

מרור

הטעם שאנו אוכלין מרור כבר אמר בעל ההגדה: "מרור זה שאנו אוכלין על שום מה? על שום שמרורו המצריים את חיי אבותינו במצרים. שנאמר (שמות טז, טז): וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם וגו'", ע"כ.

אולם, יש לבאר מהי המטרה הנחוצה באכילת מרור, הא עיקר מצות הלילה הוא "סיפור יציאת מצרים", ושייך לספר כל הסיפור שהיו במצרים, והיה להם עבודה קשה בחומר ובלבנים וגו', ומדוע א"כ נקבעה חובה דוקא ע"י אכילת מרור?

ונראה לבאר, דכל זמן שאין האדם מכיר גודל הצרה אי אפשר לו להיות מכיר גודל הישועה. ועל כן, כדי להכיר גודל הצרה - אנו אוכלין המרור, להרגיש את המרירות שהיה לעם ישראל במצרים, ורק ע"י זה שייך להגיע להכרה אמיתית של הישועה, ולומר הלל ושירה על הישועה. שכל זמן שאינו מרגיש המרירות, אי אפשר לו להכיר גודל הישועה. וכבר הובא לעיל (ד' כוסות) ששלימות הבטחון הוא כשמכיר הישועה על הצרה ואומר שירה לה' עליו, ולפי זה מובן טעם מצות אכילת מרור כדי שירגיש המרירות. ולפ"ז מובן מה שפסק המחבר (סי' טע"ה) "אם בלע מרור לא יצא, דטעם מרור בעיניו וליכא". וזהו החובה בליל הסדר להרגיש כאילו הוא יצא ממצרים, דע"י זה שייך לומר הלל ושירה כראוי.

וכעין זה מצינו בדברי הגמ' (פסחים לט, ב) שביאר מה דתנן במתני' שמרור הוא "חזרת" - ואמרה הגמ': "ואמר רבא: מאי חזרת - חסא. מאי חסא - דחס רחמנא עליון", ע"כ. הרי להדיא שהתכלית באכילת מרור הוא לבא לידי ההכרה שהשי"ת חס עלינו והוציאנו מתוך המרירות, והעבודה קשה שהיה במצרים.

באכילת מרור אמרה הגמ' (פסחים קט, ב): "אכילת מרור אין צריך הסיבה". וכן פסק המחבר (סי' טע"ה) "ויברך על אכילת מרור, ויאכלנו בלא הסיבה". וכתב המשנה ברורה (סי' ק"ד) וז"ל, "שהוא זכר לעבודות, ומ"מ אם רוצה לאכול בהסיבה רשאי", עכ"ל. וצ"ב מאחר שכ' לעיל (הסיני) שיסוד הטעם בהסיבה היינו להורות על מדת הבטחון, א"כ מדוע ליכא חיוב הסיבה גם באכילת המרור, הרי איכא חובת בטחון גם במצבים של מרירות?

ונראה ליישב על פי דברי הבן יהוידע. דהנה איתא בסוטה (מט, ג): "תניא, רבי אליעזר הגדול אומר: כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה

אוכל למחר, אינו אלא מקטני אמנה", ע"כ. והקשה הבן יהוידע (טז) דלמה אמר דוקא מי שיש לו פת בסלו, הלא גם אם אין לו פת בסלו צריך שיהיה לו בטחון בהשי"ת, ואל לו לדאוג ולומר מה אוכל למחר? ותיירך, דמי שאין לו פת בסלו, עכשיו הרי הוא רעב, ואם יאמר מה אוכל למחר, אע"פ שאין זה דבר כהוגן, אין להאשימו על זאת, דאין אדם נתפס על צערו, אך אם יש לו פת בסלו, ועכשיו אינו רעב, על כן אשום יאשם אם יאמר מה אוכל למחר, עכ"ד. ומבואר מדבריו, דמי ששרוי בצער, אינו נתפס על דרגתו במדת בטחונו, דאין אדם נתפס על צערו.

וא"כ אפשר די"ל, דזהו הטעם מדוע ליכא חובת הסיבה באכילת מרור, שהגם דאיכא חובת בטחון גם בעת צרה, מ"מ אינו נתבע על דרגה גבוהה במדת הבטחון, כמו אילו לא היה שרוי בצער, "דאין אדם נתפס על צערו". וא"כ נמצא, דיש לומר, דמי שרוצה לזכות לישועת ה', אפשר דלא צריך הדרגה של בטחון של מי שאינו שרוי בצער כדי לזכות לישועתו. דהדרגה של בטחון של מי ששרוי בצער, אינו דומה כלל לדרגתו של בטחון של מי שאינו בצער. דמי ששרוי בצער ואינו בוטח בהשי"ת אין עליו טענה גדולה כ"כ כמו על מי שאינו שרוי בצער.

כורך

"כן עשה הלל בזמן שבית המקדש היה קים, היה כורך (פסח) מצה ומרור ואוכלם ביחד לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלהו". וביארו הספרים הקדושים, שהמצה מורה על החירות - "מדת החסד", והמרור מורה על העבדות - "מדת הדין", וכוונת הלל לכורכם ביחד, ולומר: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה" (טז טז, ב). ודוקא הלל אמר כן, שמצינו בכמה מקומות בש"ס שההלל היה בעל דרגה גבוהה במדת הבטחון. (עי' גריכות ט, וצ"ח דף טז.)

ובאמת זהו הלימוד מליל הסדר, שמאחר שאנו מכירים שהשי"ת הוא מנהיג את כל העולם כולו, וכל מה שנעשה הוא רק בהנהגת אבינו אב הרחמן, אפילו אם נראה לנו שאינו דבר טוב, מ"מ החובה לברך עליו כמו שמברכין על הטובה. ומסיק הגמ' שזהו לענין לקבולינהו בשמחה. וכן הביא הגמ' המעשה עם ר"ע שהיה רגיל לומר "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד".

והק' הבן יהוידע על הגמ' (גריכות ט, ג) מה באה הגמ' להוסיף בסיפור של ר"ע שאמר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד, הרי כבר אמרה הגמ' שצריך לומר כל מה דעביד רחמנא לטב עביד? וכתב, "וני"ל בס"ד כונתו לומר כי האדם שפותח פיו לטובה אפילו אם נגזרה עליו גזירה לרעה אפשר שתתבטל, ולכן אמר כל מה שאתם רואין עתה שהכל נעשה לטובה, היינו בשביל דאמרי לנו מעיקרא על כל דבר שנעשה דעבדי משמיא לטב, ועל כן פתחון פי שפתחתי לטובה גרם שיהיה הדבר ההוא לטובה באמת, ורצה ללמדם בזה שיהיו מורגלים לפתוח פיהם לטובה על כל דבר אע"פ שנראה שהוא רעה, עכ"ל. [ויסוד דבר זה כתב המהר"ל בכמה מקומות]. הרי מבואר, שאם אדם מקבל הכל מאת השי"ת ואומר "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד" זהו סיבה שתתבטל הגזירה ויתהפך מצבו לטובה!

שלחן עורך

כבר הק' כל המפרשים, מדוע אנו אוכלין הסעודה באמצע הסדר, אמאי אין ממתנין עד שיגמר הסדר. ולא עוד, הרי אנו עומדים ממש באמצע הלל, א"כ הרי הסעודה הוא הפסק? ועוד יש להקשות, דמדוע אכילת הסעודה הוא אחד מן הסימנים של ליל הסדר [שהסימנים נתייסדו מדברי הראשונים], הרי הסעודה הוא מדין חובת יו"ט כמו שאר סעודת יו"ט ואינו בכלל עבודת ליל הסדר?

ונראה לומר ליישב זה, דהנה אם חו"ש אחד נתפס בבית האסורים והיה שם כמה שנים, כשיצא מבית האסורים, בלי שום ספק, בודאי יעשה סעודת הודאה להשי"ת, ויעשה אותה סעודה כסעודת שלמה בשעתו. וכן אילו אחד היה חולה כמה וכמה שנים, ואח"כ נתרפא בודאי יעשה סעודת הודאה להשי"ת. א"כ מאחר שמחויב כל אחד ואחד להרגיש **כאילו הוא יצא ממצרים**, א"כ בודאי ירגיש כל אחד ואחד שהוא רוצה לעשות סעודת הודאה, להלל ולהודות על הנס הגדול הזה, שיצאנו ממצרים. וא"כ י"ל, דמובן היטב דאינו הפסק כלל במה שאנו אוכלין הסעודה באמצע הלל, די"ל ד"שלחן עורך" אינו כמו שאר סעודת יו"ט, רק שהוא סעודת הודאה, וזהו חלק מההלל להשי"ת. [ויש ראשונים שכ' שהג' מצות בליל הסדר הם **זכר ללחמי תודה**, שהיוצא מבית האסורין מביא לחמי תודה, ולחמי תודה באין ג' מינין של מצה - חלות, רקיקין, ורבוכה. ולפי דבריהם שפיר י"ל דשלחן עורך הוא סעודת הודאה.]

אגב, המפרשים ביארו הטעם לסעודת הודאה, משום דבאותה סעודה יזמין הרבה חברים, ויפרסם הנס, כדכתיב (מלכים קו, יא-יב): "וידו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם. ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה". הרי, התכלית בזבחי תודה, הוא לפרסם הנס. ובאמת, זהו כל התכלית של כל ליל הסדר, שאנו מספרים כל הניסים שנעשו לאבותינו במצרים, ויוציאונו השי"ת משם.

ויש להביא סמך ליסוד זה, דהנה הרמב"ם פסק (פ"ו מהל' סו"מ הל' ט): "ואימתי צריכין הסיבה, בשעת אכילת כזית מצה, ובשתיית ארבעה כוסות האלו, ושאר אכילתו ושתייתו אם היסב הרי זה משובח ואם לאו אינו צריך", ע"כ. הרי, דפסק הרמב"ם שכשאוכל סעודת יו"ט אם מיסב הרי הוא משובח. וכפשוטו יש להעיר, דמדוע יש בכלל ענין של הסיבה באכילת הסעודה, הרי ענין של הסיבה נאמר רק במצוות הלילה - ד' כוסות, באכילת מצה (ויש אומרים גם באמירת ההגדה), שצריך לעשותם דרך חירות. אבל סעודת ליל הסדר, הרי הוא כמו שאר סעודת יו"ט, ואינו בכלל עבודת ליל הסדר, ומדוע יש ענין של הסיבה, שאילו יסב הרי הוא משובח. אבל לפמש"כ מובן היטב, שסעודת ליל הסדר הוא בכלל חובת הלל והודאה, וא"כ אם מיסב הרי הוא משובח, שהסיבתו מורה שגם מצות ההודאה שבתוך הסעודה נעשית בדרך חירות.

צפון

המפרשים (הריטב"א פ"ב הגדה) ביארו דהטעם שאנו אוכלין אחר הסעודה את האפיקומן הוא כדי שישאר טעם המצה בפיו, וע"י זה

יזכור לקיים את מצות הלילה, לספר ביציאת מצרים כל הלילה. וכ"כ המהר"ל (גבורה ה', פסק ס"ג) וז"ל, "ואוכלים כל צרכם, ואחר האכילה יאכל כזית ממצה השמורה, ונקרא "אפיקומן", מפני שאין להוציא אחריה מיני אכילה אחר המצה, וזהו אפיקומן שאין אומרים אחריה אפיקו מיני אכילה", עכ"ל. הרי הטעם שנקרא אפיקומן, היינו על שם שאין לאפוקי שום מאכלים אחר שאכל את האפיקומן.

ונראה שיש להוסיף עוד, שהתכלית בכל ליל הסדר במצות "סיפר יציאת מצרים", הוא לחזק עיקרי יסודות האמונה בהשי"ת, ומטעם זה יש כמה מצוות שהם זכר ליציאת מצרים, וכבר האריך הרמב"ן (סוף פרשת בא) בארוכה לבאר זאת. וע"כ "הטעם" שצריך שיתקיים בפיו אינו רק לליל הסדר, אלא צריך שיתקיים "הטעם" בפיו גם לכל שאר ימי חייו בהאי עלמא. והגם דליכא מצות סיפר יציאת מצרים בכל יום, מ"מ יש חובה לזכור יציאת מצרים בכל יום, וע"י זה יחזק עצמו להאמין באמונה שלימה בהשי"ת, ולבטוח בו באמת בלב שלם.

ברך

יש להעיר מדוע "ברך" הוא אחד מסימני ליל הסדר, שסימני ליל הסדר נתייסדו מדברי הראשונים, והלא ברכת המזון אינו בכלל הסדר, אה"נ הסעודה הוא בכלל ליל הסדר משום שהוא סעודת הודאה כנ"ל, אבל ברכת המזון הוא חובה שצריך לקיים אחר האכילה, וא"כ אמאי אינו נכלל בכלל "שולחן עורך", ואמאי יש סימן בפנ"ע של "ברך"?

ונראה לומר, דהנה התכלית בכל ליל הסדר הוא לקבוע בלבנו האמונה בהשי"ת, שאנו מאמינים שהוא ית' הוציאנו ממצרים, וע"כ אנחנו מחויבים להיות עבדי ה'. וכל חלק וחלק של ליל הסדר הוא רק לתכלית זה, ואין שום תכלית אחרת. וזהו עבודת כל יהודי בהאי עלמא, להאמין בה', ולהיות עבד נאמן לו ית'. וכל מצוות ליל הסדר, הסיבה, ד' כוסות, מצה, מרור, כולם הם לקבוע האמונה השלימה בהשי"ת בלבנו. א"כ י"ל, שגם חלק זה של ליל הסדר - "ברך", הוא ג"כ אופן לקבוע בלבנו האמונה בהשי"ת.

וכבר האריך בזה המשך חכמה, וכתב הטעם לחובת ברכת המזון [באמת מפורש כן בהמשך הפסוקים] וז"ל, "**צוה השי"ת שכשיאכל וישבע, יזכיר שם אלקים בתודה ויברכנהו ויזכור כי "הוא הנותן לך כח לעשות חיל" ומידו לוקח האוכל למלאות נפשו כי ירעב.** וזה שאמר בסמוך "השמר לך פן תשכח וכו' פן תאכל ושבעת וכו' ורם לבבך ושכחת וזכרת וכו' כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל". הראה לנו טעם הברכה, שלא יקשיח לבבו מדרכי השי"ת ועדותיו", עכ"ל. הרי מבואר, שעיקר הטעם לחובת ברכת המזון, הוא כדי שיבוא לידי ההכרה שכל מה שאכלנו הוא מאת השי"ת, ועל ידי זה יחזק עצמו בעיקרי האמונה בהשי"ת, ויאמין באמונה שלימה "שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים", מדבר גדול עד דבר קטן, ואין שום דבר בעולם שנעשה בלא הנהגתו ית'. וע"כ אין שום מקום לומר "כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה", רק הכל הוא בהשגחת השי"ת, והוא הנותן לך כח לעשות חיל.

יודועים דברי המדרש שהאופן שאברהם אבינו הכניס בני דורו תחת כנפי השכינה היה ע"י 'ברכת המזון'. דאיתא בתנחומא (נ"ג ל"ט): "אברהם שזרע צדקה והיה מאכיל עוברים ושבים, שנאמר (נלש"ט 66, 67): "ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם". לאחר שהיה מאכילן ומשקן, היו מברכין אותו. ואמר להם, לי אתם מברכין? ברכו לבעל הבית שנותן לכל הבריות אוכל ומשקה ונותן בהם רוח. והיו אומרים לו, היכן הוא? אמר להם, שליט בשמים ובארץ, וממית ומחיה, מוחץ ורופא, צר את העובר במעי אמו ומוציאו לאויר העולם, מגדל צמחים ואילנות, מוריד שאול ויעל. כיון שהיו שומעין כך, היו שואלין כיצד נברך אותו ומחזיקין לו לטובה? היה אומר להם, אמרו "ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ברוך נותן לחם ומזון לכל בשר", והיה מלמדם ברכות וצדקות, הוא שאמר הכתוב ואת הנפש אשר עשו בחרן", ע"כ. [וע"ע בסוטה (י, ג)]. דברים נוראים! האופן שאברהם אבינו הכניס את בני דורו תחת כנפי השכינה, היה ע"י שהורה להם לברך ברכת המזון! וע"י זה באו לידי האמונה האמיתית בהשי"ת.

וא"כ שפיר מובן היטב מדוע "ברך" הוא אחד מסימני ליל הסדר, שהרי ברכת המזון הוא אופן לקבוע בלבנו האמונה בהשי"ת, וזה כל התכלית של ליל הסדר, וע"כ קבעו חז"ל שיהא אחד מסימני ליל הסדר להורות על יסוד זה.

ועל פי הנ"ל יש לבאר הסגולה הידועה לפרנסה – "ברכת המזון". בספר החינוך (מלו"ח ט"ז) כתב: "כך מקובל אני מרבתי ישמרם אל, שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו", ע"כ. וע"ע במש"כ הבאר היטב (פי קפ"ט) שבברכת המזון אין אות "ף" לפי שכל מי שברך ברכת המזון בכוונה אין שולט בו לא אף ולא קצף. וכתב החיד"א (כפי סוה"כ פרשת ויקרא): סגולה להתעשר, לברך ברכת המזון בקול ושמחה. רמז לזה (משלי י, 20): "ברכת ה'", היינו ברכת המזון אשר היא מדאורייתא, "היא תעשיר", אך "ולא יוסיף עצב עמה".

ויש להטעים הדבר, דמי שמכוון בכוונה בברכת המזון, הרי הוא מאמין בעיקרי האמונה, שמאמין שכל פרנסתו הוא אך ורק מאת השי"ת, וע"כ מברך ומודה להשי"ת על מזונו. וא"כ מובן היטב מדוע הוא זוכה להתעשר, דכתיב (משלי כג, 5): "איש אמונות רב ברכות ואין להעשיר לא ינקה". ועוד כתיב (ירמיהו ח, 10): "ברוך הגבר אשר יבטח בה" והיה ה' מבטחו", הרי דמי שיש לו אמונה ובטחון בהשי"ת הרי הוא זוכה לברכה עד אין סוף, וזוכה לפרנסה טובה, כמו שהבוטח בה' זוכה שימלא ה' משאלות לבו.

הלל

הנה מצינו מקור לחובת הלל על הניסים שנעשו לאבותינו במצרים, בדברי המדרש (מדרש הגדול) על הקרא "ולמען תספר באזני בןך ובן בןך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתני במן וידעתם כי אני ה'", וז"ל המדרש: "אמר ר' חונא מצינו מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים שצריך אדם ליתן שבח והודיה לשם על מעשה נס. מן התורה מנין דכתיב ולמען תספר באזני בןך ובן בןך. ואומר (שמות ט, 10): ולמען ספר שמי בכל הארץ", ע"כ. הרי מפורש

להדיא בדברי המדרש שבכלל חובת סיפור יציאת מצרים, נכלל גם החובה לומר שבח והודיה להשי"ת על הנסים.

הנה הובא לעיל (קט) דברי הגר"א ששלימות הבטחון הוא באמירת שירה על הישועה. ודבריו צריכין ביאור, דמדוע זהו בכלל חלק של מדת הבטחון בהשי"ת? ועוד יש לבאר, מדוע אמירת הלל על הנסים הוא חלק מכלל סיפור יציאת מצרים, הרי אפשר לקיים כל הסיפור, ולומר כל מה שקרה במצרים אפילו אם לא יאמר הודאה על הנסים.

ונראה לומר ולבאר הענין, בהקדם ענין ההודאה להשי"ת, דהנה מצינו מקור לחובת הכרת הטוב בדברי המדרש (משנת רבי אליעזר פרשה ז): "מפני מה ענש הכתוב ביותר לכפויי טובה? מפני שהוא כענין כפירה בהקב"ה. אף הכופר בהקב"ה כופר טוב הוא. האדם הזה הוא כופה טובתו של חבירו, למחר הוא כופה טובתו של קונו. וכן הוא אומר בפרעה, "אשר לא ידע את יוסף". והלא עד היום הזה מצרים יודעין חסדו של יוסף, אלא שהיה יודע ולא השגיח עליו, וכפה טובתו, ולבסוף כפה טובתו של הקדוש ברוך הוא, שאמר: לא ידעתי את ה'. הא למדת שכפיית הטובה הוקשה לכפירה בעיקרו. וכן הקדוש ברוך הוא אומר להן לישראל: "אנכי ה' אלהיך". מה ת"ל "אשר הוצאתיך". אמר להן, הזהרו שלא תכפו טובה, שכפוי טובה אינו יכול לקבל מלכות שמים. וכן יהושע אומר לישראל: אם כפיתם הטובה הזאת, לא תוכלו לעבוד את ה'. והן משיבין אותו, כי ה' אלהינו הוא המעלה אותנו, אין אנו כופין טובתו", ע"כ.

הרי חזינן להדיא בדברי המדרש, שהכרת הטוב נכלל במצות "אנכי ה' אלקיך", ועיקר האמונה מחייב כל אחד ואחד להכיר טובה להשי"ת, על כל טובה וטובה, מדבר קטן עד דבר גדול. ורק ע"י זה, שייך להאמין באמונה שלימה בהשי"ת. ולא רק הכרת הטובה להקב"ה, אלא אפילו להכיר טובה לכל אדם, ג"כ נכלל בכלל חלק של "אמונה בהשי"ת", דרק ע"י זה שייך להיות מאמין באמת בהשי"ת.

וזהו כוונת חז"ל: "שכל הכופר בטובתו של חבירו סופו להיות כופר בטובתו של הקב"ה", דמי שאין לו מדה זו, שביכולתו להכיר שיש מי שעשה לו טובה, אין ביכולתו להכיר שהשי"ת עשה עמו טובות עד אין סוף, וזהו "כפירה", שאינו מאמין בהשגחת השי"ת, שהוא עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. וא"כ י"ל, שזהו כוונת הגר"א, דשלימות הבטחון הוא: "כאשר השי"ת מושיעו ישיר להשי"ת על הישועה". דהשלימות באמונה ובטחון הוא כשמכיר שכל הנהגת העולם הוא כולו בהשגחת השי"ת.

וא"כ מטעם זה מובן היטב מדוע "הלל" הוא חלק מסיפור יציאת מצרים, שהרי כל התכלית של סיפור יציאת מצרים הוא לקבוע בלבנו האמונה בהשי"ת, וזה שייך רק עם מדה של הכרת הטוב, וע"כ הוא נכלל בכלל מצות "אנכי ה' אלקיך". וכן מבואר מדברי המדרש על הקרא "ולמען תספר באזני בןך ובן בןך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתני במן וידעתם כי אני ה'". הרי שהאופן לבא לידי הידיעה הברורה כי - "אני ה'", הוא על ידי הלל על הניסים שנעשה לאבותינו במצרים.

נרצה

אחר שגמרנו את ההלל, אנו מקווים שכל הסדר שנעשה הוא מרוצה אצל קוב"ה. ובתוך כל הפיוטים שאנו אומרים בנרצה, אנו מבקשים ליגאל מתוך הגלות הזו. ויש להבין מדוע מבקשים כן בליל הסדר? ועוד אמאי רק אחר שכבר גמרנו כל ההלל?

ונראה לומר, דהנה הגרעק"א (פסחים 15) כתב לבאר הקרא (פסחים 1, נג):
"זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישיע אלקים" וז"ל: "כי מי שמטיב לזולתו וזה מכיר בטובתו ונותן תודה לו, זה גורם שיחזור ויטיב עמו כפעם בפעם, אבל אם אינו נותן לו טובה זה גורם שזה מונע טובתו ממנו. והיינו "זובח תודה", שמשלם תודות לי להכיר טובתי אליו בזה "יכבדנני" וגם ע"י זה "ושם דרך" שמשים שביל ודרך שאחזור עוד "ואראנו בישיע אלקים", **כי באם לא היה נותן תודה ושבח על הנסים שנעשו לו לא היה מראהו ה' עוד ישועתו אבל ע"י שזובח תודה לה' גורם ועושה דרך שיראנו ה' עוד בישועתו**, עכ"ל. ומבואר מדבריו דההודאה לה' הוא אופן נפלא לזכות לישועת ה'.

ויש לציין מקור לזה, מדברי הגמ' (פסחים קי, ב): "והלל זה מי אמרו? נביאים שביניהן **תקנו להן לישראל, שיהו אומרין אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהן**, ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן", ע"כ. הרי להדיא דאמירת הלל יש בו תועלת שלא יבואו שום צרות! [ועי' במש"כ הבן יהוידע (עג)].

ועי' במש"כ הפלא יועץ (פ' גג) וז"ל, "ראוי להלל ה' על כל הטובה שעושה עמנו, ואף שאילו פינו מלא שירה וכו' לא נספיק להללו ולו דומיה תהלה, על כל פנים בלא כלום אי אפשר, וראוי לכל אדם מעת לעת ומפקידה לפקידה להודות ולהלל את ה', ובפרט כשמספר איזה ענין שעשה והצליח תכף יהיה שם שמים שגור בפיו ויאמר, שבח לאל יתברך כי הפליא חסדו לי ועד כה עזרני לעשות כך וכך וכו'. ומכלל חסדי ה' ומשפטי ה' ישירים משמחי לב, שמה שאנו מברכים אותו ומהללים לשמו על הטובה שעושה עמנו יערב לו וה' חשיב לנו למצוה ומקבלין עליה שכר, **עד שאמרו שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה הנה שכרו שעושים לו נס אחר**. שנאמר (פסחים 1, נג): "זובח תודה וכו' אראנו בישיע אלקים" היש חין מתוק מזה, לכן, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו", עכ"ל.

דברים נפלאים! מי שאומר שירה על הנס, זוכה לנס אחר! וא"כ י"ל שאחר שכבר סיפרנו כל הנס שנעשה לאבותינו במצרים שזכו לצאת בניסים גלויים, א"כ אנו שבים ומבקשים על הגאולה, בזמן שכבר גמרנו ההלל, זהו הזמן לזכות לישועת ה'! דמי שאומר שירה על הנס, זוכה שיעשה לו נס אחר! יה"ר מלפני אבינו שבשמים, שנזכה לגאולה שלימה בביאת משיח צדקנו במהרה בימינו, אכ"ר!!

ליל שימורים

ליל הסדר הוא "ליל שימורים". ומיוסד מקרא (שמות 13, מג): "ליל שמרים הוא לה' להוציאם מצרים הוא הלילה הזה לה' שמרים לכל בני ישראל לדרתם". ומבואר דיש כאן ב' ענינים בליל שימורים.

ופי' רש"י מה שהוא ליל שימורים לה', היינו משום שהשי"ת היה שומר ומצפה, לקיים הבטחתו, להוציאנו ממצרים, ובלילה זה קיים הבטחתו. **ומה שהיה ליל שימורים לכל ישראל, היינו משום שכלל ישראל היו שמורים מן המזיקין**. ודרשו חז"ל (פסחים קט, ג) שהשמירה לא היה רק במצרים, אלא גם לדורות, ליל זה הוא 'ליל שימורים'. ונמצא דיש כאן ב' ענינים דלא שייכי זה לזה כלל. וצ"ב מהו הקשר ביניהם.

ונראה לבאר הני ב' ענינים, הנה ר' ירוחם ליוואוויץ (נפטר דעמ מורה, עג) הק' כי לכאורה מן התימה הוא, למה לו להקב"ה מקודם להבטיח ואח"כ לקיים, למה לא הוציאם בלא ההבטחה? ותי' שזהו מדתו של הקב"ה, שיבטיח מקודם, דע"י הבטחתו יאמינו בו באמונה שלימה ויבטחו בו באמת, וזה יהיה סיבה לקיים הבטחתו. ומה שזכו אבותינו ליציאת מצרים היה מכח האמונה ובטחון שבטחו בו, וזה מה ששמר וציופה השי"ת, לקיים הבטחתו, ר"ל שכלל ישראל יבטחו בו, וע"י הבטחון יזכו להגאולה [עי"ש בכל דבריו].

ולפי דבריו נראה די"ל, דענין ליל שימורים הוא ענין אחד של בטחון בהשי"ת, ומכח הבטחון זכו שיתקיים הבטחתו של השי"ת. ומכח אותו בטחון זכו לשמירה מעולה מאת השי"ת. שזהו הנהגת השי"ת עם מי שבטח בו, שנשמר מכל רעה, ונשמר באופן שהוא למעלה מדרך הטבע.

ומכיון דליל הסדר הוא "ליל שימורים" יש כמה דברים דשאני ליל זה משאר ימות השנה. המהרי"ל (סדר ליל שני של פסח אמת 3) כתב וז"ל, "בליל פסח יקרא אדם בפני מטתו ברכת המפיל חבלי שינה וקריאת שמע. אך שאר פסוקים שאומרים להצלה מהמזיקין לא צריך, **כי ליל שימורים הוא משומר ובא מן המזיקין. ומטעם זה אין נועלים דלתות בתים בבריה חזק כמו שעושים בשאר הלילות דעיקר האמנה לבטוח בשמירת הקדוש ברוך הוא**, וכן באור זרוע. וגדול האמנה והכל לשם שמים", עכ"ל. וע"ע במש"כ הדרכי משה (פי ת"ט) וז"ל, "כתב מהר"י ברין דנהגים לפתוח הדלת כשאומרים "שפוך", משום דאיתא באור זרוע (ת"ט פ' ל"ד) שלא לנעול דלתות הבתים בליל פסח, דליל שמורים הוא. **וזוהו אמונה בהקב"ה ובהבטחתו ובזכות הבטחה זו, אנו נגאלים ולזה פותחים בשפוך הדלת כלומר על ידי זה ראוי לבוא משיח**", עכ"ל. הרי מכח הך אמונה, שאנו מאמינים בהשי"ת, נזכה שיבא משיח במהרה בימינו!

והוסיף עוד על זה החתם סופר (עג ע"ג) שפותחין הדלת דוקא בשעת שמוזגין הכוס רביעי, דבאמת איכא חשש סכנה משום "זוגות", רק דבליל פסח ליכא הך חשש מסכנה זו, ע"כ פותחין הדלת משום שהוא ליל שימורים, והרי באותה שעה שמוזגין הכוס, מורין גדול האמונה בהשי"ת, ובזכות זה יבא משיח! לשנה הבאה בירושלים הבנויה!

חג כשר ושמח!!

תורת הבטחון

הגדה של פסח – הא לחמא עניא

מצה מזורה על מדת בטחון

הא לחמא עניא וגו'

מצה כשיעור לחם עני

פי' רש"י (בהגדה של פסח) "הא לחמא עניא" – **"למה קרו לה עני, לפי שהיא עשירית האיפה, דגמרי לה מעומר שהוא עשירית האיפה, דכתיב ביה (שמות טו, ט): "והעומר עשירית האיפה הוא", והוא מנחת עני שנאמר בו (ויקרא ה, ט): "ואם לא תשיג ידו וגו', עשירית האיפה וגו'". ועוד מסולת נקיה הוא אלא ודאי שהוא כשיעור מנחת עני", עכ"ל** והזהב של רש"י.

וכן כתב השבלי הלקט (סדר פסח סימן ריח): **"ויש מפרשין למה נקרא לחם עוני לפי שאין לשין אותו אלא כשיעור קרבן עני דהיינו עומר שהיא עשירית האיפה הבאה בדלי דלות כמפורש בפרשת ויקרא בקרבן עולה ויורד לענין שבועת בטוי", עכ"ל. הרי מבואר מדבריהם, שמצה נקראת בשם "לחם עני" משום השיעור שממנו נעשה והוא השיעור של קרבן עני. וכבר תמה הריטב"א על דברי רש"י, דמה ענין שיעור זה אצל מצות מצה, עי"ש בדבריו.**

והביאור בשיעור זה, פי' רש"י (פסחים מט, ב) **דבשיעור יותר גדול מזה לא יוכל לשומרו שלא תבוא לידי חימוץ. אולם עדיין צ"ב, דמהו הקשר בין השיעור שממנו נעשה המצה שהוא שיעור של קרבן עני, אה"נ שיעור זה אמור בעיקר הכשר המצוה, אבל מדוע המצה נקרא על שם כך – "לחם עני"?**

מצה - לחם של אמונה

ונראה לבאר דברי רש"י, דהנה ידוע שמצה מזורה על הבטחון בהשי"ת. וידועים דברי הזוהר שמצה הוא – **"נהמא דמהימנותא" – "לחם של אמונה".** שהמצה מזורה על מדת הבטחון שהיה לכלל ישראל כשיצאו ממצרים. וידועים דברי חז"ל בענין גודל מדת הבטחון שהיה לכלל ישראל. דכתיב **"וגם צדה לא עשו להם"** (שמות יב, ט) **וז"ל רבינו בחיי: "הגיד הכתוב מעלתם של ישראל, כי האמינו בה' ובמשה עבדו, ולא אמרו איך נצא אל המדבר הגדול והנורא בלא צדה. והנה זה גודל מדת הבטחון, ועל זה הקב"ה משבחם ע"י הנביא, הוא שאמר: זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה", עכ"ל. וכתב הצ"ח (דרוש מ"ג): "מצה הוא אות על הבטחון והאמונה, ומקרא כתוב זכרתי לך חסד וכו' ואין לך בטחון גדול מזה ששים רבוא הגברים לבד מנשים וטף, יצאו למדבר בלא צידה ומזון, ולא אמרו מה נאכל למחר", עכ"ת ד.**

וכ"כ הכתב סופר (דרוש לשנת הגדול שנת תר"ה): **"והנה מדת הבטחון אנו נוכל ללמוד מאבותינו שיצאו בחפזון ממצרים, ועי"ז אפילו צידה לא**

עשו להם, והלכו במדבר בארץ לא זרועה, דאילו לא יצאו בחפזון היו עכ"פ יכולים להכין צידה כהולכי מדבריות, והם לא ידעו כי יהיו כל כך שנים במדבר וא"כ לא היה בטחון, אבל מאחר שיצאו בחפזון ולא עשו להם צידה, מזה נראה בטחונם, ויען שהיה להם בטחון בה', כל כי האי עזרם ה' ופרנסם שלא כדרך הטבע ונתן להם לחם משמים ומים מצור החלמיש יהיה זה תמיד לנו לעיניים ותמיד יהיו מחשבותינו כן ונשליך יחינו על הקב"ה כדכתיב (תהלים נה, כג): **"השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך וגו'".** והיינו דמרמז המצה על חפזון שיצאנו משום בחפזון ועל ידי זה לא היה לנו רק עוגות מצה והלכנו במדבר אחרי ה'. והיינו "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת", היינו שמראה על כי יצאנו ברצותנו בחפזון בלי צידה והכנה, "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייתך", דהיינו שנזכור תמיד באופן כמו יום יציאתנו ממצרים שהיה לנו בטחון גדול בה' כן נזכור תמיד בה' ולא נתייאש מן הרחמים כנ"ל ונכון", עכ"ל.

הג המצות - חג הפסח

ומטעם זה כתב הבני יששכר (פולקס יוסף מאמר י) בשם הקדושת לוי לבאר הטעם ששם היו"ט נקרא "חג המצות", וז"ל, **"יש להתבונן, בכל התורה נקרא שם החג הזה "חג המצות", ובפי ישראל קוראים אותו בשם "חג הפסח", ולשמע אוזן שמענו אומרים בשם הרב הקדוש המפורסם בישראל בתורה ובקדושה כבוד שמו מו"ה לוי יצחק מבארדיטשוב זצוק"ל, דהנה כתיב בתורה (שמות יג, ט): "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות וכו' וגם צדה לא עשו להם", והש"י שיבחם בזה על ידי נביאו (ירמיה ג, ג): "כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעוריך וכו' לכתך אחרי במדבר וכו'", היינו שלא אמרו איך נקח צדה רק האמינו בה' ובטחו בישועתו ולא לקחו רק הבצק ואפו מצות, והנה פסח שאכלו ישראל בזמן המקדש על שום שפסח המקום ברוך הוא על בתי אבותינו וכו', ועל כן הוא ית"ש קורא בתורתו את שם החג "חג המצות", שהוא ית"ש משבח את כנסת ישראל שאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות וגם צדה לא עשו להם, וכנסת ישראל קוראים את שם החג חג הפסח משבחים להקב"ה על שפסח על בתי בני ישראל וכו' בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל, עכ"כ דברי הקדוש זצוק"ל ודבריו ז"ל מתוקים לחיך", עכ"ל. הרי הטעם שהשי"ת קורא השם של היו"ט "חג המצות", הוא לשבחם של כלל ישראל להראות גודל מדת הבטחון שבטחו בו.**

לחם עוני

ומבואר היטב מכל הנ"ל, שהמצה מזורה על גודל מדת הבטחון שהיה לכלל ישראל, שיצאו ממצרים הגם שלא ידעו מהיכן יהיה להם מה לאכול, ומ"מ בטחו בהשי"ת, שהוא ית' יפרנסם. ובאמת זהו מהותו של עני, שאין לו יותר ממה לאכול היום, וע"כ אין לו על מה

לבטוח, וע"כ הוא בוטח רק על אבינו שבשמים – "בך יחסו עניי עמי", שאין לעני על מי לסמוך, רק על אבינו שבשמים.

וזהו הטעם מדוע המן נפל דוקא כשיעור "עשירית האיפה", שזהו השיעור של מאכל איש ליום אחד, שהתכלית בכל ירידת המן היה כדי שישים כל אחד כל בטחונו אך ורק בהש"ת, ולא יבטח על עשרו או על זולתו. וזהו הרמז שמרמזים לעני כשמביא קרבנו שהוא רק כשיעור "עשירית האיפה", והיינו שיבטח בהש"ת שיפרנסו – כמו שבטחו כלל ישראל כשיצאו מארץ מצרים, שלא היה להם צדה לדרך, ומ"מ יצאו מארץ מצרים בבטחון גמור בהש"ת שהוא יפרנסם, ונפל המן כשיעור זה – "עשירית האיפה". וזהו הלימוד מהג הפסח, לבא לידי אמונה שלימה בהש"ת, ולבטוח בו באמת. וכבר האריך הרמב"ן (סוף פרשת ט) שזהו התכלית ביציאת מצרים, כל הניסים הגלויים שנעשו, כולם באו להורות שהש"ת הוא המנהיג והשליט על כל העולם כולו, ואין שום טבע כלל.

כל דכפין ייתי וייכול

ולפי זה יש לבאר המשך דברי בעל ההגדה: "כל דכפין ייתי וייכול, כל דצריך ייתי ויפסח". הרי מצינו שבחג פסח יש מצוה של צדקה ולא מצינו כן בשאר המועדים. ומצוה זה הובאה להל' ברמ"א (ס' תכ"ט) שקודם פסח נהגו לקנות חטין לעניים. וביארו המפרשים שהטעם שדוקא בחודש ניסן יש מצות צדקה יותר משאר ימים טובים משום שאמרו חז"ל: "בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל". ובזכות הצדקה עתידין ליגאל כמו שכתב הרמב"ם (פ' מהל' ממנות עניים): **"ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה** שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה", עכ"ל. ומקור לדבריו, איתא בב"ב (ו, י): "תניא, ר"י אומר: **גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה**, שנאמר: כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות", ע"כ.

ונראה לבאר מדוע מצות צדקה מקרבת את הגאולה. דהנה איתא בשבת (קט, ב): "ואמר רבא: **לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה**". וכן תנן במתני' בסוטה (מט, ב): **"משחרב בית המקדש פסקו אנשי אמנה"**. ובגמ' (ט, ע): "ופסקו אנשי אמנה. אמר רבי יצחק: אלו בני אדם שהן מאמינין בהקב"ה, דתניא, רבי אליעזר הגדול אומר: כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר אינו אלא מקטני אמנה", ע"כ. ופי' רש"י (נד"ה שמאמינים בהקדוש ברוך הוא) וז"ל, **"לוותר ממונם לנוי הדור מצוה ולצדקה ולהוצאת שבתות וימים טובים"**, עכ"ל.

ובחידושי הגר"ז (טז) מובא וז"ל, "ופסקו אנשי אמנה, אמר רבי יצחק אלו בני אדם שהן מאמינין בהקב"ה, ופירש"י לוותר ממונם לנוי הדור מצוה ולצדקה ולהוצאת שבתות ויו"ט, [ועי' במהרש"א מש"כ]. **ואמר הגר"ז זצ"ל דמבואר בזה דמי שאינו מוותר ממונו לצדקה שמה יחסר, אין זה רק חסרון במצות צדקה כי אם חסרון באמונתו בהקב"ה**. והוא אשר פירש"י כאן שפסקו אנשי אמנה היינו בני אדם שמאמינים בה' ומוותרים ממונם לצדקה ולא חששו שיחסר להם", עכ"ל. הרי מבואר, שמצות צדקה מיוסד על מדת 'אמונה ובטחון', ומי שאינו נותן צדקה אין זה אלא משום שאינו מאמין באמונה שלימה

שבנתנתו לא יחסר לו כלום. שהוא ית' צונו לקיים מצוה זו, והוא ית' יפרנסנו בכל צרכינו. ואמרו חז"ל (דברים רנה פ"ד לוח ה): "אמר הקב"ה הוא שמעו לי שאין אדם שומע לי ומפסיד", ע"כ. הרי שמי שמקיים מצות הש"ת ונותן צדקה, לא יתכן שיפסיד כלום מפרנסתו! ובאמת עיקר יסוד הדברים שמצות צדקה מיוסד על אמונה בהש"ת, מפורש בדברי הגמ' בב"ב (טז) **"כל המעלים עיניו מן הצדקה - כאילו עובד עבודת כוכבים"**.

[אגב בענין צדקה, בספר כתר ראש (לוח קכג) הביא בשם רבו הגר"א, **"שכל השומר מעשר מובטח בכך שלא יבוא לידי היזק כלל, והשומר חומש מובטח שיתעשר, ויושרש בזה מידת הבטחון, והלואי כל ישראל היו שומרים מעשר היה מתקיים הפסוק "אפס כי לא יהיה בך אביון"**, עכ"ל. הרי, שמי שהוא נותן צדקה מובטח לו שלא יבוא לידי שום היזק כלל! ואדרבה, יקנה על ידי זה מידת הבטחון, ולא עוד אלא יזכה להיות עשיר! דברים נוראים ונפלאים!]

וא"כ מובן היטב שהטעם שנחרב ירושלים היינו משום שלא היו "אנשי אמנה" – והיינו שלא היה נותנין צדקה, ולא היו מבזבזים ממונם על מצוות, ובאמת בחודש ניסן יש הרבה הוצאות יום טוב, וכל זה הוא לתכלית זו – "לחזק האמונה בהש"ת". ובזכות זה נזכה לגאולה שלימה בקרוב בימינו!

לשנה הבאה בארעא דישראל

ולפי הנ"ל מובן היטב, המשך דברי בעל ההגדה: "השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין", שבזכות הצדקה, נזכה לגאולה. ויש להוסיף עוד, דבאמת זהו המשך דברי בעל ההגדה עם – "הא לחמא עניא". שכ' לעיל שהמצה מורה על האמונה והבטחון בהש"ת. והנה אחד מן השאלות ששואלין את האדם בשעת הדין: "האם צפית לישועה". ומקור לחיוב זה כתב הסמ"ק (מנחה ב) וז"ל, "לידע שאותו שברא שמים וארץ הוא לבדו מושל מעלה ומטה ובר' רוחות כדכתיב (שמות כ, ג): אנכי ה' אלהיך וגו', וכת' (דברים ד, ט): וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד ... ובזה תלוי מה שאמרו **חכמים (שבת ל"ב, ב) ששואלין לאדם לאחר מיתה בשעת דינו צפית לישועה. והיכן כתיב מצוה זו? אלא ש"מ בזה תלוי, שכשם שיש לנו להאמין שהוציאנו ממצרים דכתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו'. ועל כרחיך מאחר שהוא דיבור, הכי קאמר, כשם שאני רוצה שתאמינו בי שאני הוצאתי אתכם כך אני רוצה שתאמינו בי שאני ה' אלהיכם ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם. וכן יושענו ברחמי שנית, כדכתיב (דברים ג, א): ושב וקבצך מכל העמים וגו'", עכ"ל.**

הרי מבואר מדבריו, שמקור החובה להאמין ולצפות לישועה, הוא בכלל האמונה – אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך ממצרים, כשם שאנו מאמינים שהוא הוציאנו ממצרים, כן אנו מאמינים שהוא יגאלנו גאולה שנית. וא"כ מובן היטב הקשר בין "הא לחמא עניא" לזה שאנו אומרים: לשנה הבאה וגו', שמקור לחיוב 'צפית לישועה' הוא בכלל האמונה שאנו מאמינים שהש"ת הוציאנו מארץ מצרים, והמצה שמורה על האמונה והבטחון, זהו המחייב להאמין בגאולה העתידה.

תורת הבטחון

הגדה של פסח – מה נשתנה

בענין אמונתך בלילות

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וגו'

הק' הגר"א, דהלא "לילה" - היא לשון נקבה, "הזה" הוא לשון זכר. ולכאורה הול"ל מה נשתנה הלילה "הזאת", שהיא לשון נקבה? וביאר הגר"א, דהא גופא באנו לשאול בשאלת מה נשתנה. דהלא רוב מצוות הם נוהגות רק ביום, כמו לולב, תפילין, ציצית, שופר, וכדומה. אבל בליל הסדר, המצוות הם דוקא בלילה ולא ביום, וע"כ זהו גופא השאלה, מדוע נשתנה הלילה 'הזה' שאינו נוהג כלילה 'הזאת', שאינה נוהגת כנקבה כשאר ימות השנה, שאשה פטורה מרוב המצוות, אבל הלילה הזה, הרי הוא נוהג כמו זכר - שיש בו חובת כל מצוות ליל הסדר, ד' כוסות, מצה, סיפר יציאת מצרים וגו'. ואח"כ מפרט המצוות דבהם שאני ליל זה משאר ימות השנה.

עיקר הגאולה היתה בלילה

והטעם שכל מצוות ליל הסדר נוהגות דוקא בלילה, ביארו הראשונים (יוקם) משום שעיקר הנס נעשה בלילה כמו דכתיב: "ליל שימורים". וכן איתא בזוהר (שמות לה, ע"ב): "עקרא דפורקנא דישראל, לא הוה אלא בלילה" - "עיקר גאולתם של ישראל לא היתה אלא בלילה". וע"כ כל המצוות צונו השי"ת, לעשותם דוקא בלילה ולא ביום. אולם יש לבאר, מדוע היתה הגאולה והנסים דוקא בלילה, הרי בכל התורה כולה כל האירועים שקרו, היו ביום ולא בלילה, א"כ צ"ב, מדוע כאן בגאולה מארץ מצרים - הגאולה היתה דוקא בלילה?

ובעזה"ת נראה לבאר, דהנה יציאת מצרים הוא היסוד והשורש בעיקר האמונה בהשי"ת, כמו שהאריך הרמב"ן (סוף פסח ב), וזהו שורש השרשים בטעם מצות סיפר יציאת מצרים בליל פסח כמו שכתב החינוך (מנחם כ"ב). שהשי"ת עשה נסים גלויים לעיני כל, ואין מי שיכול להכחיש השגחתו. ומתוך כל הנסים הגלויים אדם מודה גם על הנסים הנסתרים, ומאמין שכל העולם נוהג כולו בהשגחת השי"ת, ואין שום כח אחר, ואין שום כח ה'טבע', רק כל הנהגת הטבע, ג"כ הוא השגחתו של השי"ת. והגם שעכשיו אין אנו רואים גילוי השגחתו של השי"ת ע"י נסים גלויים, מ"מ במה שאנו מספרים ביציאת מצרים, ועושים כמה וכמה מצוות שהם זכר ליציאת מצרים, תשתרש אמונה זו בלבנו, ונאמין באמונה שלימה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים, ואין שום כח אחר.

לילה - זמן הסתר פנים

ובספרים הקדושים כ' ד"לילה" מרמז על הצרות, והסתר פנים, ומדת הדין, ויום' מרמז על מדת החסד של השי"ת וגילוי השגחתו.

כדכתיב (תהלים 35, ג): "להגיד בבקר חסדך - ואמונתך בלילות". ור"ל, דבבוקר יש אור שאפשר לראות את השגחת השי"ת, ויכולים להבחין בחסדי השי"ת (ע"י פ' מלצ"ס טז). משא"כ בלילה דליכא אור, ואין אנו יכולין לראות גילוי השגחתו של השי"ת. וע"כ בלילה שהוא זמן הגלות (ע"י פ' רש"י טז) והסתר פנים, זהו הנסיון של אמונה, להאמין בהשי"ת הגם שלא רואים גילוי השגחתו.

ואיתא בגמ' בברכות (יג, ב): "אמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב: כל שלא אמר אמת ויציא שחרית ואמת ואמונה ערבית - לא יצא ידי חובתו, שנאמר: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות", ע"כ. ופ' רש"י שברכת "אמת ויציא" - כולה על החסד שעשה השי"ת עם אבותינו שהוציאם ממצרים, ובקע להם את הים, אבל ברכת "אמת ואמונה" - מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד המלכים והעריצים.

וכתב העין אליהו לבאר דברי הגמ' וז"ל: "הענין כמו שמבואר במדרש (שם"ט) "להגיד בבוקר חסדך" - כל באי עולם הבא שדומה לבוקר. "ואמונתך בלילות" - כל באי עולם הזה שהוא דומה ללילה, ע"כ. ענין החילוק של 'אמת' ו'אמונה', "אמת" - הוא על התגלות הטוב שנראה, ו"אמונה" - שמאמינים שיהי' טוב. וככה הוא בעוה"ז מאמינים שיהיה לנו טוב בעולם הבא, ובעוה"ב רואים התגלות הטוב. והנה ידוע שבלילה שולט ה"דין". וביום ה"חסד". והנה (בפסחים ג, ב) איתא לא כעולם הזה העולם הבא, העוה"ז על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר דין האמת, אבל לעולם הבא כולו הטוב והמטיב. ועיין שם הביאור. ובקצרה בעוה"ב נבין שאף הדין הוא טוב מאוד. ועיין בחוקר ומקובל של הגאון לוצאטו (הגמ"ט). ולכן ביום שהוא "חסד" אומרים "אמת" שהוא כנגד עולם הבא, ובלילה שהוא "דין" שהוא כנגד עולם הזה, אומרים "אמונה", שמאמינים שמסתמא הסוף יהי' טוב, "עכ"ל. הרי "אמונתך בלילות", קאי על האמונה שאנו צריכין להאמין שבתוך הצרות והחושך של הלילה, השי"ת יגאלנו, ויהיה טוב. [וע"ע בדברי המאירי שם]

טעם שהיתה הגאולה בלילה

וא"כ לפי זה י"ל, שזהו הטעם מדוע גאולת מצרים היתה דוקא באמצע הלילה ובתוך החושך, ולא באור היום, להורות גופא על יסוד זה. דכיון שיציאת מצרים הוא שורש השרשים בעיקרי האמונה בהשי"ת, ומיניה קיימים כל יסודות האמונה לכל הדורות, ובפרט בכל הדורות בגלות, שיש הסתר פנים, ולא רואים גילוי השגחתו של השי"ת, א"כ מיניה אנו למידין - לכל הלילות, ולכל הגלויות, ולכל המצבים של הסתר פנים - לעמוד בכל הנסיונות, ולחזק האמונה בהשי"ת. שכל זמן שיהודי רואה בחוש חסדי ה', אינו נסיון עבורו

להאמין בהשגחת השי"ת, אבל בזמן החושך וההסתדר פנים, זהו הזמן להתחזק באמונה בהשי"ת.

וכבר האריך החזו"א (אמונה ונצחון פ"ב, אות ב') בענין זה וז"ל, "נקל להיות בוטח בשעה שאין עיקר התפקיד של הבטחון, אך מה קשה להיות בוטח בשעת תפקידו באמת, נקל לשגר בפיו ובשפתיו את הבטחון, שהוא להלכה ולא למעשה וכו'. **ואמנם בזאת יבחן אם פיו ולבו שוין, האם בוטח הוא באמת או אך למד לשונו לצפצף בטחון, בטחון, ובלבו לא קוננה, כאשר נפגש במקרה הדורש בטחון, ואשר בשעה זו תפקידו של הבטחון לנהלו, להחלימו ולרפאותו, האם בשעה הקשה הלזו פנה אל הבטחון, ויבטח בו, או דוקא בשעה זו לא פנה אליו, ופנה אל רהבים ושטי כזב, אל אמצעים מגונים ותחבולות שוא",** עכ"ל. והן הן הדברים, שעיקר עבודת האמונה והבטחון אינו כאשר הכל הולך לטובתו, ורואה גילוי השגחתו וחסדי השי"ת. אלא כשהשעה דוחקת לו - "בלילה", אז הוא עיקר הניסיון האם יבטח ויאמין בהקב"ה או לא.

אותו לילה - היה אור גדול כיום

ויש להוסיף עוד על זה, דאותו הלילה שנגאלו כלל ישראל מארץ מצרים איתא בזוהר (ספ): שהיה אור גדול כאילו היה יום ממש וז"ל: "ותנא הוה נהיר ליליא כיומא דתקופה דתמוז וחמא כל עמא דינוי דקודשא בריך הוא הדא הוא דכתיב (ספסלס ק"ט, ב'): ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה". [תרגום: ושנינו, היה מאיר אותו לילה כיום תקופת תמוז, וראה כל העם את משפטיו של הקב"ה וזהו מה שנאמר: ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה].

והכוונה בדברי הזהר הוא כנ"ל, שאפילו באמצע הלילה שנראה כחושך ואפילה, אם מאמינים באמונה שלימה בהשי"ת, אינו עוד לילה, רק הרי הוא כיום. דכלל ישראל באמצע הלילה ראו כל הנסים שנעשו במצרים, והאמינו באמונה שלימה בהשי"ת, ומכח הך אמונה הואר להם הלילה להיות אור כיום ממש.

ישועות למעלה מדרך הטבע

ובאמת, אם יהודי נמצא במצב של "לילה" - חושך ואפילה, ורוצה לזכות לישועת ה', זהו האופן - לחזק האמונה והבטחון, ועי"ז יזכה לישועת ה'. דהנה ידוע, דמלת "עולם" הוא משורש לשון "העלם", דהיינו, שהעולם הזה הוי העלם והסתר פנים מגילוי השגחת השי"ת, ומ"מ אנו מאמינים שכל דבר שנעשה בעולם הוא כולו מהנהגת השי"ת, אף אם לא נראה הנהגתו "בחוש". ובדוקא עשה כן כדי להרבות שכר לעושי רצונו, דאילו היה נראה לעין כל גילוי השגחת הבורא יתב"ש, לא היה שום ניסיון להאמין בו ולבטוח בו.

וכבר האריך בזה הבית הלוי (פיקועס אנטון) וז"ל, "וזהו הטעם על מיעוט הנסים שבדורות הללו, ובדורות הקדמונים היו ניסים נגלים דכשנתחדש איזה נס אזי בע"כ יודו כולם כי לה' הארץ ומלוואה ונתבטלה הבחירה, ורק כפי ערך מעלתם ואמונתם של דורות הראשונים ולפי אותו מדרגה שהשיגו בעבודתם אשר שוב לא יפול להם שום ספק בלבם הראה להם נס כזה יען הנס לא הוסיף שום

חיזוק בעבודתם יותר ממה שהיה להם מקודם, וכמו בר' חנינא בן דוסא שאמר מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק (פסגית כה, ע"ב), לא הוסיף לו הנס הלזה שום חיזוק כי כל אשר יתחזק ע"י נס זה כבר השיג בחינה זו בעצמו בעבודתו, אבל בדורינו זה אשר הוא במדרגה קטנה אשר גם נס קטן יחזק בלבו האמונה והבטחון וא"כ אם יראה האדם זה בעיניו הלא הוא נגד הבחירה, וע"כ נתמעטו הניסים הנגלים ואין בעל הנס מכיר בניסו, עכ"ל.

הרי מבואר בדבריו, דמה שאין ה' עושה ניסים היום, והשי"ת מנהיג העולם על פי דרך הטבע - באופן הסתר, היינו משום דאילו היינו מורגלים בניסים גלויים, היתה מסתלקת מאתנו הבחירה. ורק ע"י שהוא יתב"ש מסתיר הנהגתו ע"פ חוקי "הטבע", עי"ז נתעלם ממנו הנהגת הקב"ה, ושפיר שייך בחירה.

אבל מי שמחזק עצמו ומאמין ובוטח בהשי"ת באמת, כמו ר' חנינא בן דוסא, שלא היה לו שום נ"מ בין הנהגת הטבע להנהגה ניסית, והיה בוטח בהשי"ת, כמו שהשמן יכול להדליק - כמו כן החומץ יכול להדליק. הרי הוא יכול לזכות לישועת ה' למעלה מדרך הטבע! שזו הנהגת השי"ת עם מי שבוטח בו. ואפילו אם נמצא במצב של חושך, הרי השי"ת יצילו ויזכה לראות האור, ויזכה לראות גילוי השגחתו של השי"ת, כמו שר' חנינא בן דוסא זכה שהחומץ דלק - שזהו הנהגה למעלה מדרך הטבע!

וזה גופא יכולין ללמוד ממעשה דר' חנינא בן דוסא, שהשי"ת יכול להביא "אור", אפילו שלא בדרך הטבע, רק באופן שהוא למעלה מדרך הטבע, שהרי בטבע חומץ אינו דולק, אבל מתוך גודל האמונה והבטחון של ר' חנינא בן דוסא החומץ דלק, להורות, שמי שיש לו אמונה ובטחון בהשי"ת, זוכה לאור באופן שהוא למעלה מדרך הטבע.

הבטחון מהפך החושך לאור

ובאמת כל זה מפורש בדברי רבינו יונה (שערי משוזה שער ב', אות ה') וז"ל, **"ויש על הבוטח בשם להוחיל במעוף צוקתו, כי יהיה החושך סבת האורה,** כמו שכתוב "אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי **כי אשב בחשך ה' אור לי"**, ואמרו רז"ל (מדרש מהלים כ"ג): אלמלא נפלתי לא קמתי, אלמלא ישבתי בחושך לא היה אור לי, עכ"ל. ומבואר מדבריו, דדוקא מי שבוטח בה' החושך הוא סיבת האור, אבל מי שאינו בוטח בה', ואינו מיחל לישועת ה', הרי הוא ישאר בחושך, ולא יזכה לאורו של השי"ת.

וכ"כ הרמח"ל (פדרוש הקו"י): "המקוה תמיד בשמחה בלי צער, כי המצטער תמיד הוא ביגון ואנחה וחושב שאין לו תרופה. אבל מקוה אינו מצטער כי הוא מקוה תמיד, ואפילו אם יתמהמה מחכה, נמצא התקוה מחיה אותו, ומי שאינו מקוה מיד מת ונשאר רחוק מהשם, ונענש על שאינו מקוה לה'. **ומי שהוא מקוה נאמר בו: "גם כי אשב בחשך ה' אור לי", ה' דייקא, "לישועתך קויתי ה'", עכ"ל.** הרי האופן לזכות לישועת ה' - 'האור' - היינו בתקוה ובטחון. זהו האופן לזכות לישועת ה'!